

Mirosław Sitarz

WKŁAD BISKUPA WALENTEGO WÓJCIKA
NA RZECZ SOBORU WATYKAŃSKIEGO II
I REFORMY PRAWA KANONICZNEGO¹

Biskup prof. dr hab. Walenty Wójcik (1914-1990) Soborowi Watykańskiemu II i reformie prawa kanonicznego poświęcił 63 publikacje w czasopiśmie takich jak: „Prawo Kanoniczne”, „Zeszyty Naukowe KUL”, „Kościół i Prawo”, „Duszpasterz Polski Zagranicą”, „Ateneum Kapłańskie”, a także był autorem 100-u stronicowego komentarza do Księgi V Kodeksu Prawa Kanonicznego – *Dobra doczesne Kościoła*, nie licząc recenzji książek i innych publikacji autorów polskich i zagranicznych [Szumił 1999, 379-405], piszących na ten temat. Przed przystąpieniem do ich analizy należy przypomnieć dwa fakty z życia bp. Wójcika, mające fundamentalne znaczenie dla oceny jego działalności, a mianowicie był on: 1) uczestnikiem Soboru Watykańskiego II i 2) konsultorem Komisji ds. Rewizji Prawa Kanonicznego przez trzy kolejne 5-letnie kadencje. Świadomość przynależności do grona Ojców Soboru i Komisji uwidacznia się we wszystkich publikacjach Autora. Sprawia, że dla czytelnika nie są to tylko teksty profesora, badacza, wnikliwego naukowca, ale przede wszystkim aktywnego świadka, zatroskanego o właściwe kształtowanie porządku prawnego w Kościele i sprawny przebieg dyskusji nad formowaniem poszczególnych kwestii dotyczących depozytu wiary.

KS. DR HAB. MIROSŁAW SITARZ, PROF. KUL – kierownik Katedry Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego, Instytut Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: mpsitarz@kul.lublin.pl

¹ Niniejszy artykuł stanowi poszerzoną wersję tekstu, zob. Sitarz 2015b, 107-17 oraz wykaz uwag złożonych przez bp. Walentego Wójcika, Ojca Soboru Watykańskiego II, do schematów dokumentów soborowych w j. łacińskim i polskim, po raz pierwszy przetłumaczony.

1. PUBLIKACJE DOTYCZĄCE SOBORU WATYKAŃSKIEGO II

Bp W. Wójcik uczestniczył w dwóch pierwszych sesjach Soboru, które kolejno trwały od 11 października do 8 grudnia 1962 r. i od 29 września do 4 grudnia 1963 r. Natomiast w całym Soborze, tzn. we wszystkich jego czterech sesjach uczestniczyło 3058 Ojców soborowych, w tym 66 biskupów z Polski. W pierwszej sesji obecnych było z Polski 16 biskupów diecezjalnych, 9 pomocniczych, 1 rezydujący w Rzymie oraz 1 opat i 1 generał zakonu. W drugiej natomiast wzięło udział 9 biskupów diecezjalnych, 19 pomocniczych, 2 rezydujących w Rzymie i 1 opat [Zieliński 2014, 285]. Nie wszyscy biskupi z Polski wzięli udział w Soborze. Fakt ten nie świadczy jednak o zbagatelizowaniu tak wielkiego wydarzenia, jak sobór powszechny, przez polskich hierarchów. Niemożność wzięcia w nim udziału spowodowana była różnymi względami, jak np. kwestie zdrowotne. Nie bez znaczenia była przede wszystkim sytuacja polityczna w Polsce, ponieważ władza komunistyczna nie wszystkim biskupom udzieliła zgody na wyjazd do Rzymu, poprzez wydanie paszportu. W związku z tym Prymas Tysiąclecia, kard. Stefan Wyszyński, wystąpił w obronie jedności episkopatu polskiego i ustalił następujące zasady, którymi należało się kierować przy organizacji wyjazdu na Sobór: „1) wyjeżdżają ci biskupi, którzy są na liście, złożonej rządowi; 2) w razie, gdy sufragan otrzymuje paszport, a ordynariusz zgłoszony nie, bp sufragan nie jedzie, dopóki ordynariusz nie otrzyma paszportu; 3) w wypadku, gdy paszport otrzymuje biskup nie zgłoszony, też rezygnuje, gdyż przyjęcie paszportu równałoby się desygnacji przez rząd na Sobór (...)”². Bp Wójcik uczestniczył w Soborze jako biskup pomocniczy diecezji sandomierskiej³, jedyny spośród trzech biskupów pełniących w niej posługę. Bp diecezjalny Jan Kanty Lorek – z uwagi na stan zdrowia – nie rozważał udziału w obradach [Stanaszek 2004, 17-132], natomiast bp pomocniczy Piotr Gołębiowski – w wyniku decyzji władz reżimu komunistycznego – nie uzyskał paszportu [Warso 2002, 485-98].

Chociaż bp Wójcik nigdy nie zabrał głosu na sesji plenarnej Soboru, ani na kongregacjach generalnych, to jednak jego wkład spośród biskupów z Polski w dzieło *Vaticanum II* jest znaczący. Był on współautorem wielu propozycji wniesionych przez Konferencję Episkopatu Polski, zaś sam oso-

² Cyt. za: Raina 2005, 24.

³ Zob. informację o nominacji ks. prof. W. Wójcika na biskupa pomocniczego bp. Jana Kantego Lorka, biskupa sandomierskiego: *Sacra Congregatio Consistorialis, Provisio ecclesiarum* (26.10.1960), AAS 53 (1961), s. 368.

biście złożył 10 pisemnych uwag, o których niewielu jednak wspomina [Wojtyła 1971, 44]⁴, zawierających często gotowe propozycje do przygotowywanych i opracowywanych schematów następujących dokumentów: o liturgii⁵, o objawieniu⁶, o Kościele⁷, o ekumenizmie⁸, o biskupach i zarządzaniu diecezjami⁹, o środkach przekazywania myśli¹⁰. Jego uwagi zostały

⁴ Autor ten dostrzegł także potrzebę szczegółowego opracowania monograficznego dotyczącego udziału Episkopatu Polski w Soborze Watykańskim II [Wojtyła 1971, 40]. Zob. także: Warszo 2014, 220; Kalendarium wystąpień polskich Ojców soborowych oraz wykaz złożonych przez nich animadversiones 2013, 378-80.

⁵ *Animadversiones scripto exhibitae quoad capp. V-VIII schematis de s. Liturgia*, 78, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II* [dalej cyt.: AS], vol. I, periodus prima, pars II: *Congregationes Generales X-XVIII*, Typis Polyglottis Vaticanis 1970, s. 764-65 [zob. załącznik nr 1].

⁶ *Animadversiones scripto exhibitae quoad schema de fontibus revelationis*, 55, w: AS, vol. I, periodus prima, pars III: *Congregationes Generales XIX-XXX*, Typis Polyglottis Vaticanis 1971, s. 368 [zob. załącznik nr 2].

⁷ *Animadversiones scripto exhibitae quoad schema de De Ecclesia*, 81, w: AS, vol. I, periodus prima, pars IV: *Congregationes Generales XXX-XXXVI*, Typis Polyglottis Vaticanis 1971, s. 596-97 [zob. załącznik nr 3].

⁸ *Animadversiones scripto exhibitae quoad cap. I schematis de Oecumenismo*, 32, w: AS, vol. II, periodus secunda, pars VI: *Congregationes Generales LXXIV-LXXIX. Sessio publica III*, Typis Polyglottis Vaticanis 1973, s. 140-41 [zob. załącznik nr 4]; *Animadversiones scripto exhibitae circa schema de oecumenismo in genere*, 37, w: AS, vol. II, periodus secunda, pars V: *Congregationes Generales LXV-LXXIII*, Typis Polyglottis Vaticanis 1973, s. 829 [zob. załącznik nr 5].

⁹ *Animadversiones scripto exhibitae quoad cap. I schematis de episcopis ac de dioecesium regimine*, 31, w: AS, vol. II, periodus secunda, pars IV: *Congregationes Generales LIX-LXIV*, Typis Polyglottis Vaticanis 1972, s. 697 [zob. załącznik nr 6]; *Animadversiones scripto exhibitae quoad cap. II schematis de episcopis ac de dioecesium regimine*, 62, w: AS, vol. II, periodus secunda, pars V: *Congregationes Generales LXV-LXXIII*, Typis Polyglottis Vaticanis 1973, s. 169 [zob. załącznik nr 7]; *Animadversiones scripto exhibitae quoad cap. III schematis de episcopis ac de dioecesium regimine*, 59, w: AS, vol. II, periodus secunda, pars V: *Congregationes Generales LXV-LXXIII*, Typis Polyglottis Vaticanis 1973, s. 346 [zob. załącznik nr 8]; *Animadversiones scripto exhibitae quoad cap. IV schematis de episcopis ac de dioecesium regimine*, 33, w: AS, vol. II, periodus secunda, pars V: *Congregationes Generales LXV-LXXIII*, Typis Polyglottis Vaticanis 1973, s. 389 [zob. załącznik nr 9].

¹⁰ *Animadversiones a Patribus scripto exhibitae ante Concilii initium* [Animadversiones respiciunt schemata, quae ad Patres missa sunt die 13 mensis iulii 1962, nempe I. *Schema constitutionis dogmaticae de fontibus revelationis*; II. *Schema constitutionis dogmaticae de deposito fidei puro custodiendo*; III. *Schema constitutionis dogmaticae de ordine morali christiano*; IV. *Schema constitutionis dogmaticae de castitate, matrimonio, familia, virginitate*; V. *Schema constitutionis de sacra liturgia*; VI. *Schema constitutionis de instrumentis communicationis socialis*; VII. *Schema decreti de Ecclesiae unitate*], 173, w: AS Appendix, Typis Polyglottis Vaticanis 1983, s. 338-39 [zob. załącznik nr 10].

włączone do akt soborowych i opublikowane w *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II* wydawanych przez Typis Polyglottis Vaticanis w latach 1970-1983. Wota pisemne składane przez Ojców soborowych miały takie samo znaczenie, jak wypowiedzi ustne. Analiza akt wykazuje, że w pierwszej sesji złożono ich prawie tyle, ile było wszystkich wystąpień.

Fakt bycia nie tylko naocznym świadkiem Soboru, ale przede wszystkim czynne uczestnictwo w nim, zostało odzwierciedlone także w publikacjach samego Biskupa. W swojej skromności jednak, w żadnej z nich nie wspominał o osobistym zaangażowaniu w to wielkie dzieło, chyba że jedynie wymieniając w przypisach z nazwiska Polaków, którzy obecni byli na Soborze.

Sobór Watykański II – jak sam W. Wójcik pisał – był kilkakrotnie większym zgromadzeniem niż największe parlamenty świata. W każdej sesji uczestniczyło ponad 2 tys. Ojców soborowych nie licząc audytorów, ekspertów i przedstawicieli zaproszonych Kościołów i wspólnot religijnych. Procedura, w większości wzorowana na Soborze Watykańskim I, zastosowana podczas Soboru Watykańskiego II, nie była doskonała. Spotkała się z krytyką wielu Ojców soborowych. Dlatego Ojciec Soboru W. Wójcik podjął się trudu napisania cyklu artykułów dotyczących ulepszania procedury przeprowadzania soborów powszechnych w kontekście *Vaticanum II*. Wśród publikacji tych na szczególną uwagę zasługują cztery artykuły, wydrukowane na łamach czasopisma „Prawo Kanoniczne”, odnoszące się w aspekcie porównawczym z poprzednimi soborami powszechnymi do kwestii organizacyjnych i proceduralnych. Są to następujące teksty: 1) *Zagadnienia organizacyjne i proceduralne podczas I sesji Soboru Watykańskiego II* [Wójcik 1962, 47-81]; 2) *Ulepszenia organizacji i procedury podczas II sesji Soboru Watykańskiego II* [Wójcik 1964, 355-72]; 3) *Problemy organizacji i procedury podczas III sesji Soboru Watykańskiego II* [Wójcik 1965, 129-50]; 4) *Rozwój organizacji i procedury podczas IV sesji Soboru Watykańskiego II* [Wójcik 1966, 309-37].

W artykułach tych bp Wójcik przedstawił zarówno genezę, jak i przebieg Soboru. Sam jednak zauważył: «Brak równomierności informacji odbił się na niektórych częściach opracowania. Jako źródła wykorzystano druki wydane przez Poliglotę Watykańską z 1962 r. i wręczone uczestnikom soboru: „Ordo Concilii Oecumenici Vaticani II celebrandi”, ss. 52, „Methodus servanda et preces recitandae in Concilio Oecumenico Vaticano II”, ss. 38, „Commissioni conciliari”, ss. 96, „Res in suffragatione agenda”, ss. 30

oraz inne druki jak spisy kandydatów do komisji, Ojców soborowych, miesięczne kalendarze prac itp. Wyzyskano także ponad 40 biuletynów Serwisu Prasowego Soboru w Języku Polskim, informacje czasopism oraz własne notatki» [Wójcik 1962, 49]. Informacje dotyczące kolejnych źródeł, na podstawie których dokonywał charakterystyki prac soborowych uzupełniał w kolejnych artykułach: «O poszczególnych zmianach dowiadujemy się dokładniej z „Ordo Concilii Oecumenici Vaticani II celebrandi, editio altera recognita, Typis Polyglottis Vaticanis 1963”. Aktualny skład władz soborowych i osób wezwanych do udziału możemy poznać z wydanych w 1963 r. przez Sekretariat Generalny Soboru zestawień: „Commissioni conciliari, II edizione” oraz „Elenco dei Padri conciliari”. Porządek posiedzeń publicznych na rozpoczęcie i zakończenie II sesji Soboru podają specjalne druki Polygloty Watykańskiej pt. „Methodus servanda et preces recitando”» [Wójcik 1964, 357].

W dzień po ogłoszeniu encykliki *Ad Petri Cathedram* z 25 czerwca 1959 r.¹¹, w której papież Jan XXIII zapowiedział zwołanie Soboru, miało miejsce pierwsze posiedzenie plenarne Komisji Przygotowawczej. Z kolei na mocy motu proprio *Superno Dei nutu* z 5 czerwca 1960 r.¹² ustanowionych zostało 10 Komisji soborowych¹³, 2 sekretariaty i 1 Komisja Centralna. Nowością w tym przedmiocie, na co wskazał bp Walenty, było utworzenie Sekretariatu dla Spraw Nowoczesnych Sposobów Rozpowszechniania Myśli Ludzkiej oraz Sekretariatu dla Spraw Jedności Chrześcijan, który – wraz z Przygotowawczą Komisją Teologiczną – otrzymał zadanie opracowania schematu dokumentu o źródłach objawienia (*de fontibus revelationis*), ze względu na „uzgodnienie odmiennych aspektów w sposobie ujęcia tego podstawowego problemu” [Wójcik 1962, 51 i 72]. Wyjaśnił również, że ko-

¹¹ Ioannes PP. XXIII, *Litterae encycliae de veritate, unitate et pace caritatis afflatu provehendis Ad Petri Cathedram* (25.06.1959), AAS 51 (1959), s. 497-531; tekst polski w: „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 50 (1960), nr 1, s. 4-21.

¹² Tenże, *Litterae apostolicae motu proprio datae Superno Dei nutu Commissiones Concilio Vaticano Secundo apparando instituuntur* (5.06.1960), AAS 52 (1960), s. 433-37; tekst polski w: „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 50 (1960), s. 642-46.

¹³ Tamże, s. 435-36: 1) *Commissio theologica, cuius erit quaestiones ad Scripturam Sanctam, Sacram Traditionem, fidem moresque spectantes perpendere et perinvestigare*; 2) *Commissio de Episcopis et de dioeceseon regimine*; 3) *Commissio de disciplina cleri et populi christiani*; 4) *Commissio de Religiosis*; 5) *Commissio de disciplina Sacramentorum*; 6) *Commissio de Sacra Liturgia*; 7) *Commissio de Studiis et Seminariis*; 8) *Commissio de Ecclesiis orientalibus*; 9) *Commissio de Missionibus*; 10) *Commissio de apostolatu laicorum in omnibus quae ad actionem catholicam, religiosam atque socialem, spectant*.

misje przygotowawcze nie były wyposażone w żadną jurysdykcję i miały za zadanie jedynie zredagowanie schematów dokumentów [Wójcik 1962, 52]. W odniesieniu do uczestników obrad, bp Wójcik zauważył, że „umacnia się norma, iż biskupi są uczestnikami soboru z prawa a wszyscy inni z przywileju”. Jednocześnie wskazał także na znaczenie w Kościele stanu życia konsekrowanego ze względu na prawo pełnego uczestnictwa w Soborze najwyższych przełożonych kleryckich zgromadzeń zakonnych [Wójcik 1962, 61]. Z kolei w czasie drugiej sesji, wśród uczestników Soboru zwrócił uwagę na audytorów świeckich, których wprowadzenie do auli było w jego ocenie innowacyjne [Wójcik 1964, 361].

Na szczególną uwagę w publikacjach bp. Wójcika zasługuje analiza procedury przebiegu obrad ze względu na niezadowolenie Ojców soborowych z przedłużania się prac, głównie w czasie pierwszej i drugiej sesji. Niebezpieczeństwo przewlekania obrad było bardzo realne i rzeczywiście, zwłaszcza w dwóch pierwszych sesjach, mocno zauważalne. Cele i program Soboru, obfitość schematów czy swoboda wypowiedzenia myśli na dany temat spowodowały, że sesje wydłużały się. W związku z tym potrzebne były zmiany: „Dopiero, gdy dyskusja nie wносиła nic nowego, a zgłaszali się coraz to nowi mówcy, Ojciec św. upoważnił prezydium soboru, aby mogło ono zwrócić się do obecnych z zapytaniem, czy problem został już dostatecznie wyjaśniony. Pozytywna odpowiedź zwykłej większości upoważniała prezydium do zakończenia dyskusji. Kilka razy skorzystano z tego uprawnienia. Obecni przyjmowali zawsze decyzję prezydium z ulgą i niemal jednogłośnie [jednomyślnie – M.S.] wypowiadali się za przedłożonym wnioskiem. Świadczy to, że znaleziono właściwą drogę między pełną swobodą wypowiedzenia się a marnotrawstwem czasu, szkodliwym szczególnie na zgromadzeniu tego typu” [Wójcik 1962, 67]. W dalszym ciągu podkreślano jednak możliwość składania wotów na piśmie, co znalazło przełożenie nie tylko w liczbach, z których wynika, że uwag pisemnych w drugiej sesji było więcej niż ustnych wypowiedzi, ale także w jakości. Można sądzić, iż ograniczenia dyscyplinujące, związane z czasem na przemówienie, powodowały, że niektórzy Ojcowie od razu planowali złożyć swoje uwagi na piśmie, więc solidnie i bez pośpiechu je przygotowywali. Funkcjonowało to także w drugą stronę, gdyż – na podstawie tego, co bp Wójcik napisał – „w porównaniu z I sesją wypowiedzi te były lepiej opracowane i więcej wносиły do wyświetlenia poruszanych problemów” [Wójcik 1964, 369]. Uczestnik Soboru dokonał także podsumowania jego drugiej sesji. Stwierdził: „Jako istotne ulepszenie organizacyjne należy wymienić przebudowę kierownic-

twa Soboru. Idzie o utworzenie kolegium moderatorów kierującego pracami kongregacji generalnych i Komisji Koordynacyjnej odpowiedzialnej za pracę w komisjach soborowych oraz przekształcenie rady prezydialnej na naczelny organ nadzorczy. Ważnym posunięciem było także powołanie audytorów świeckich i utworzenie komitetu dla prasy. Oceniając ulepszenia procedury zwracano uwagę na większą swobodę dyskusji tak na auli soborowej jak i poza nią (...) Coraz więcej dostrzegało się w działalności Soboru przejawów kolegalizmu [kolegialności – M.S.] i faktów przenoszenia praktyk parlamentarnych na teren pracy soborowej, o ile tylko to możliwe ze względu na odmienny charakter tej instytucji kościelnej (...) Wielu biskupów uświadamiało sobie, zwłaszcza pod koniec II sesji, że poprawiona organizacja i procedura nie jest jeszcze wystarczająco doskonała. Ujawniały się luki w normach prawnych (...). Tak samo dyskusja posuwała się jeszcze zbyt powoli. Za wiele było przemówień mało lub nic nie wnoszących do omawianego projektu a poruszających zagadnienia tylko luźnie z nim związane. Na skutek obowiązkowego zgłaszania się do przemówień na 3 dni przedtem wystąpienia mówców podobnie jak w czasie I sesji miały raczej charakter monologów a za mało było dialogów, wystąpień polemicznych” [Wójcik 1964, 371].

W trzeciej sesji, która trwała od 14 września do 21 listopada 1964 r. powołano nowych uczestników Soboru. Zaproszono do udziału w nim audytorki i proboszczów [Wójcik 1965, 136-37]. W przebiegu tej sesji zauważalne stało się zwiększenie tempa obrad, co wcale nie powodowało obniżenia ich poziomu, powierzchownego pojmowania zagadnień czy ograniczania swobody wypowiedzi. W sesji tej, jak i w poprzednich, ponownie pojawiły się głosy niezadowolenia. Jak we wcześniejszych narzekano na przedłużanie się obrad, tak w sesji trzeciej, najbardziej intensywnej, «ograniczenia wypowiedzi ustnych oraz spieszne przerywanie dyskusji nad poszczególnymi schematami nasuwały myśl o możliwości zakończenia soboru podczas III sesji (...) Nic dziwnego, że rzucające się w oczy pospieszne „przerzucanie” schematów i wzmianki o zamknięciu sesji w końcu października znalazły oddźwięk w prasie już po pierwszych tygodniach obrad i wywołały wśród Ojców Soboru głosy ostrzeżenia. Protestowano przeciw ograniczaniu przemówień. Oklaskami witano zapowiedź o IV sesji. W opinii publicznej pojawiały się pogłoski, że przyspieszanie obrad jest spowodowane chęcią uniknięcia zbyt daleko idących reform przez przerwienie głównych prac na komisje posoborowe» [Wójcik 1965, 143-44].

W tym miejscu nie sposób nie wspomnieć o komisjach posoborowych. W opinii Ojców Soboru, chodziło o kontynuowanie rozpoczętych przez niego prac w komisjach bądź radach, których zadaniem będzie rozwinięcie, uszczegółowienie i wykonanie postulatów wypracowanych przez *Vaticanum II*. Według bp. Wójcika ich wzorem miała być Rada ds. Wykonywania Konstytucji o Liturgii Świętej (Consilium ad exsequationem constitutionem de sacra liturgia) utworzona przez papieża Pawła VI dnia 25 stycznia 1964 r.¹⁴ Nie była to jednak jedyna rada, która powstała w czasie odbywania się Soboru i kontynuowała prace po jego zakończeniu. Jeszcze wcześniej, bo 28 marca 1963 r., papież Jan XXIII powołał do istnienia Komisję Kardynalską [Szafranski 1976, 82], tj. Komisję Kodyfikacyjną, czyli Papieską Komisję ds. Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego (Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo)¹⁵. Nie budziło więc żadnych wątpliwości, że reformę prawa kanonicznego ściśle łączono z Soborem Watykańskim II. Wniosek ten nabiera jeszcze większego znaczenia i zasadności w kontekście bezpośredniego potwierdzenia przez papieża Pawła VI, który definitywnie dał temu wyraz w encyklice *Ecclesiam suam* z 6 sierpnia 1964 r. Biskup Rzymu stwierdził w niej: „Zadaniem Soboru Powszechnego będzie (...) powziąć postanowienia, co by należało poprawić i odnowić w ustawodawstwie i karności kościelnej. Zespoły czyli komisje, które podejmą pracę po Soborze, a przede wszystkim Komisja do rewizji Prawa Kanonicznego, która już została ustanowiona, będą się starały nadać pewną i ostateczną formę uchwałom Soboru Powszechnego”¹⁶. W związku z tym odnowa prawa kanonicznego była przesądzona. Należało jednak wypracować wytyczne dotyczące kierunków, w jakich ta reforma miała zmierzać. Zajęto się tym już w trakcie Soboru, co relacjonował Wójcik następująco: „Podczas II sesji soboru odbyło się pierwsze posiedzenie [Komisji ds.

¹⁴ Paulus PP. VI, Litterae apostolicae motu proprio datae decernitur ut praescripta quaedam Constitutionis de Sacra Liturgia a Concilio Oecumenico Vaticano II probate vigere incipient *Sacram Liturgiam* (25.01.1964), AAS 56 (1964), s. 139-44; tekst polski w: *Posoborowe prawodawstwo kościelne*, z. 2: (za okres: styczeń 1963 – czerwiec 1967 r.), zebra. i przetł. E. Szafranski, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1969, s. 159-68, nr 805-828. Zob. Wójcik 1965, 138.

¹⁵ *Diarium Romanae Curiae*, AAS 55 (1963), s. 363-64; „Communicationes” 6 (1974), s. 152. Szerzej zob. Szafranski 1985, 104-106. Inną datę powołania Komisji, tj. 6 kwietnia 1963 r., wskazują: Rymarz 1967, 38 oraz Subera 1977, 122.

¹⁶ Paulus PP. VI, Litterae encyclicae quibus viis Catholicam Ecclesiam in praesenti munus suum exsequi oporteat *Ecclesiam suam* (6.08.1964), AAS 56 (1964), s. 628; tekst polski w: Jan XXIII, Paweł VI, Jan Paweł II, *Encykliki*, tekst łacińsko-polski, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1981, s. 158-225, nr 44.

Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego – M.S.] celem ustalenia wytycznych dla pracy kodyfikacyjnej. Rozważano wtedy (...) zagadnienia: 1) czy ułożyć 2 kodeksy – dla Kościoła Łacińskiego i Wschodniego, czy jeden dla Kościoła Powszechnego, 2) czy w wypadku opracowania 2 kodeksów wystarczy poprawić obowiązujący od 1918 r. a czy też ułożyć całkiem nowy, 3) skąd czerpać wskazówki do wprowadzania innowacji. (...) przeważały opinie za ułożeniem 2 kodeksów, zastąpienie dotychczasowego kodeksu zupełnie nowym i przeprowadzenie ankiety wśród biskupów całego świata w sprawie postulowanych reform” [Wójcik 1965, 139]. Ostatecznie wytyczne te opracowano w 1967 r.

Szczególną wagę w publikacyjnym dorobku bp. Wójcika dotyczącym Soboru Watykańskiego II, którego celem było udzielenie odpowiedzi na pytanie: *Ecclesia, quid dicis de te ipsa?* [Wojtyła 2002, 12], mają zagadnienia z zakresu kościelnego prawa publicznego. Jego znaczący wkład nad kształtem tej dziedziny prawa kanonicznego widoczny był w postawie w czasie obrad Soboru, kiedy aktywnie uczestniczył w dyskusji poprzez pisemne ustosunkowanie się do przygotowywanych projektów tych punktów Magisterium, które dotyczyły relacji Kościół-państwo, jak i po jego zakończeniu, gdy w cyklu artykułów tę naukę wyłożył, wyjaśnił i uzasadnił¹⁷. Punktem wyjścia dla swoich rozważań w tym przedmiocie uczynił przypomnienie nauczania papieża Leona XIII i dotychczasowego stanowiska Kościoła względem państwa, które widoczne było także na początku prac soborowych, kiedy nie planowano jeszcze odrębnego dokumentu zawierającego relacje między obiema społecznościami. Propozycje tych zagadnień uwzględnione zostały w schemacie konstytucji dogmatycznej o Kościele z 1962 r., a dokładnie w jej rozdziale IX, zatytułowanym *De relationibus inter Ecclesiam et Statum necnon de tolerantia religiosa* [Caprile 1968, 670], w którym jeszcze uwidocznione zostało przekonanie o podporządkowaniu państwa Kościołowi. Dopiero, jak relacjonował bp Wójcik, „Późniejsze projekty, szczególnie «De Ecclesia in mundo huius temporis» zawierały coraz więcej nowych elementów. Ojcowie Soboru domagali się wyjścia od dzisiejszej rzeczywistości czyli posługiwania się indukcją, zarzucenia zbytniego optymizmu, ujęcia więcej realnego niż idealnego, oraz sformułowań, które oderwałyby się od tradycji zachodnio-europejskiej i mogły mieć zastosowanie powszechne. Tekst soborowy winien w świetle tych postulatów traktować Państwo nie jako byt wewnątrz Kościoła, ale ujmować stosunek

¹⁷ Zob. m.in.: Wójcik 1974, 5; Wójcik 1975, 39-48; Wójcik 1982, 13-29; Wójcik 1984b, 249-65; Wójcik 1985, 101-36; Wójcik 1992, 178-79.

do niego «ad extra». Mówcy domagali się uwzględnienia zmian w państwach dzisiejszych. Z powodu regulowania spraw wyznaniowych w szeregu krajów przez niższe jednostki terytorialne, jak kanton, stan czy republika związkowa wprowadzono pojęcie «społeczności politycznej» w miejsce «Państwa». Nowe wytyczne o charakterze podstawowym spotyka się w p. 37 konstytucji dogmatycznej o Kościele, w p. 4, 6 i 7 deklaracji o wolności religijnej a zwłaszcza w p. 76 konstytucji pastoralnej o Kościele w świecie współczesnym. Zatytułowany jest on: wspólnota polityczna a Kościół” [Wójcik 1975, 40]. Biskup wskazywał również na użycie w soborowej konstytucji terminu „społeczność pluralistyczna”, w rozumieniu społeczności wyznaniowo i światopoglądowo mieszanej. Stąd też podstawą układania wzajemnych relacji między Kościołem i państwem jest fakt uznania społeczeństwa pluralistycznego. Jednakże takie podejście nie było nowe w nauczaniu Kościoła. Biskup przypomniał przemówienie papieża Piusa XII z 1953 r. skierowane do uczestników V Zjazdu Włoskiej Unii Prawników¹⁸. Choć papież odnosił się w tej alokucji do sytuacji we Włoszech, dostrzegł jednak, iż żyją – obok większości katolickiej – również ludzie religijnie obojętni lub należący do innych wyznań, a także ateści. Z tej racji, ze względu na powszechne w świecie zjawisko migracji, nie można nie dostrzegać w nim pluralizmu. „Typ pluralistyczny społeczeństwa staje się dziś czymś normalnym. Każda grupa, choć na różny sposób wyraża w nim swoje przekonania, ma jednakowe prawa. Dawny schemat oparty na monolitypie religijnym czy na wyróżnianiu wyznania większości dezaktualizuje się. Uznanie tego fenomenu stawia w nowej sytuacji tak Państwo czy raczej społeczność polityczną jak i Kościół. Utrudnia i komplikuje dotychczasowe relacje. Dla Państwa konieczny jest pewien dystans wobec różnych grup społeczeństwa, aby dać wszystkim równe szanse. Potrzebna jest neutralność czyli wystrzeżenie się identyfikacji z jakąkolwiek grupą czy też interwencji, która naruszyłaby obiektywizm i sprawiedliwość rozdzielać wobec wszystkich bez wyjątku obywateli. Dla Kościoła uznanie pluralizmu społeczeństwa narzuca konieczność ograniczenia swych interwencji i nastawienia się na służbę wobec ogółu przy wprowadzaniu swych zasad w życie doczesne. Troską społeczności politycznej i społeczności religijnej jest przy pluralizmie dobro wspólne ludzi wyznających odmienne poglądy. (...) Słuszne jest zdanie komentatorów, że u podstaw konstytucji «Gaudium et spes» leży nie tylko uznanie pełnej autonomii i suwerenności Państwa, ale

¹⁸ Pius PP. XII, *Allocutio Iis qui interfuerunt Conventi quinto nationali Italico Unionis Iureconsultorum catholicorum* (6.12.1953), AAS 45 (1953), s. 794-802.

również jego zdrowej laickości («sana laicità dello Stato»). Tekst soborowy nie używa tej nazwy. Posłużył się nią po raz pierwszy Pius XII w 1958 r.¹⁹ Fakt pluralizmu oraz przełom idei tolerancji pociąga za sobą konieczność realizacji tego principium. Państwo będące w dystansie wobec wszystkich grup religijnych i światopoglądowych ulega pewnej desakralizacji i profanizacji. Ma to jednak swoje granice. Wyznacza je ocena obiektywna rzeczywistości i realizacja zasad wyższego rządu. Dlatego też schematy soborowe, choć uznawały wypowiedzi Piusa XII, odrzucały jednak fałszywy laicyzm, polegający na ignorowaniu czy negacji religii lub też dążący do zredukowania Kościoła «ad limites internos». Zdrowa laickość Państwa nie oznacza też oportunistu dla społeczności politycznej czy religijnej ale otwiera perspektywy współpracy na nowych podstawach” [Wójcik 1975, 41-42].

Mając na uwadze wyjaśnienia przedłożone przez bp. Wójcika należy stwierdzić, że konsekwencją pluralizmu religijnego i światopoglądowego jest konieczność poszanowania wolności religijnej, autonomii i niezależności Kościoła i państwa oraz ich zdrowej współpracy na rzecz dobra człowieka i dobra wspólnego [Sobczyk 2011, 113-14]. Zasady te – wypracowane na Soborze Watykańskim II – tworzą system relacji państwo-Kościół [Krukowski 2013, 114]. Ponadto, skoro pluralizm wiąże się z równością obywateli, niewątpliwie konsekwencją uznania przez Kościół zasady poszanowania społeczeństwa pluralistycznego będzie równouprawnienie [Sitarz 2015c, 121], respektowane przy zachowaniu odrębności wspólnoty politycznej i Kościoła, wyznaczonej przez jego *munus*. Bp Wójcik tłumaczył to w następujący sposób: „Podstawę odrębności stanowi zadanie Kościoła – «munus». Nie chodzi o cel ostateczny ale o aktualne problemy, które trzeba rozwiązywać. Łączy się z tym inna kompetencja czyli odmiennosc posiadanych uprawnień. Z tych przyczyn Kościół nie może być wewnątrz społeczności politycznej jako jej część, choć z istoty swej trwa on w świecie i w określonej sytuacji. W sprawach sobie właściwych czyli religijno-moralnych nie może on podlegać Państwu. Jest na swym terenie samowystarczalny. Nie wolno jednak traktować Kościoła jako mocarstwa wśród mocarstw. Sprawy ziemskie naświetla Kościół tylko z punktu widzenia moralności. Nie może wiązać się z żadnym systemem politycznym. (...) Osąd moralny może być wydany przez Kościół tylko wtedy, gdy idzie o podstawowe prawa człowieka. Osąd polityczny jest poza uprawnieniami Kościoła.

¹⁹ Zob. Tenże, *Allocutio Oriundis e Picena Provincia, Romae degentibus* (23.03.1958), AAS 50 (1958), s. 220.

(...) Tak samo Państwo w dziedzinach własnych, choć winno kierować się etyką nie może podlegać Kościołowi. (...) Nie może ono decydować, która religia jest prawdziwa ani też ingerować do spraw wewnętrznych organizacji wyznaniowej. Ze względu na odmienne zadania ale też i na tych samych obywateli, którym służy i Kościół i Państwo, nie może być między tymi instytucjami konkurencji czy przeciwieństw. Zadań ich nie wolno zamieniać. (...) Poza autonomią «ad intra» musi być jakaś współpraca «ad extra». Realne ujęcie konkretnych zadań Kościoła i Państwa nasuwa jednak wniosek, że całkowity rozdział między tymi instytucjami jest w praktyce niemożliwy. Zdrowa laickość Państwa oznacza odróżnienie «distinguone» w stosunku do Kościoła jako siły porządkującej innego typu, ale nie rozdział w ujęciu klasycznym – «separazione». Między Kościołem a Państwem nie wystarczy porozumiewanie się co do granic swych uprawnień. Potrzebna jest wzajemna współpraca. Wymaga tego spełnienie zadań przez jedną i drugą społeczność. Dla prowadzenia tej współpracy Państwo winno być neutralne religijnie. Tekst soborowy mówi o «zdrowej współpracy», uwzględniającej okoliczności miejsca i czasu. (...) Wydaje się, że słuszne jest określenie tej współpracy jako partnerstwa między podmiotami istotnie różnymi. Wynika ono z układu sił społecznych lub z umowy. Może przejawiać się w różnych formach. Jedną z nich są konkordaty. Podkreślić trzeba, że realizacja konkordatu czy innej umowy wymaga ciągłej współpracy” [Wójcik 1975, 44-46].

Bp Wójcik odniósł się także do opinii Autorów, którzy w przedstawionej przez Sobór nauce o wzajemnych relacjach między Kościołem a państwem doszukiwali się nowości. Jednak celem soborowego *aggiornamento* nie było stworzenie nowej nauki, ale uwspółcześnienie dotychczasowej. „Dziwne wydaje się ubolewanie, że Sobór nie ogłosił p. 76 konstytucji o Kościele w świecie współczesnym jako zmiany stanowiska i nowego ustawienia frontu w stosunku do Państwa. Sobór chciał nawiązać do tradycyjnego ujęcia dedukcyjnego, do teorii filozoficznej i teologicznej. Co do istoty przedstawił tę samą naukę. Ujął ją jednak pod innym kątem i z nowym zaakcentowaniem. Pogłębiono i rozwinięto doktrynę o Kościele i Państwie. Nawiązano do poprzednich uchwał, decyzji i enuncjacji. Na uwagę zasługują zdania krytyczne, że w uchwałach soborowych zauważa się bładość doktrynalną, brak uwzględnienia doktryny politycznej a ograniczenie się do nauki społecznej, że formuły są niezdecydowane i mało precyzyjne, że akcentowano jednostronnie uwagi pod adresem Państwa, jak ma ono obchodzić się z Kościołem, że kierowano się więcej roztropnością niż zasadami teolo-

gicznymi, że nie uwzględniono państw dalekich od neutralności religijnej, które nie tylko są związane historycznie z określonymi wyznaniem ale uprawiają prozelityzm na rzecz określonej religii czy doktryny światopoglądowej itp. Przyznać trzeba, że tekst soborowy nie jest pełnym wykładem zreformowanej nauki Kościoła o stosunku do Państwa. Zwrócono na to uwagę podczas dyskusji na Auli. Podkreślić też należy, że Ojcowie Soboru nie mieli żadnych celów ukrytych i nie kierowali się pozytywizmem prawnym. Chcieli tylko wskazać w oparciu o głębsze zrozumienie Kościoła i Państwa i doświadczenie pasterskie nowe wytyczne i współczesne perspektywy rozwoju tego problemu” [Wójcik 1975, 48]. Stąd odpowiadając na pytanie: „Kościele, co sam o sobie mówisz?”, Sobór ani nie zamierzał zmieniać, ani faktycznie nie zmienił tej nauki, dlatego trzeba stwierdzić – uwzględniając wyjaśnienie przedłożone przez Kongregację Nauki Wiary w 2007 r. – że Sobór tę naukę jedynie rozwinął, pogłębił i obszerniej wyłożył²⁰, o czym w 1975 r. pisał bp Walenty.

W podsumowaniu tej części należy zauważyć, że pisemne uwagi, jakimi bp Wójcik opatrywał schematy dokumentów soborowych oraz artykuły odnoszące się do przebiegu Soboru w poszczególnych jego sesjach, publikowane tuż po ich zakończeniu, nie były jedynymi formami jego aktywności w czasie trwania *Vaticanum II*. Z obrad soborowych sporządzał notatki, które objętością zajmują 3 zeszyty formatu A5 [Warso 2014, 218]. Na ich podstawie, bp Walenty, na bieżąco referował wydarzenia, które miały miejsce w Bazylice Św. Piotra. W Radio Watykańskim udzielał wywiadów, informując tym samym wiernych języka polskiego o przebiegu i kierunkach prac soborowych. Listy, w których relacjonował obrady Soboru odczytywane były w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu. Po powrocie z Rzymu wygłosił wiele prelekcji na temat Soboru. W przemówieniach tych dokonywał charakterystyki Soboru jako instytucji prawnej, wskazując przy tym zarówno na jego duszpasterski aspekt, jak i na powszechność Kościoła. Odnosił się do dyskusji w Auli soborowej na temat używania w liturgii języka łacińskiego i języków narodowych. Podkreślał zadanie *aggiornamento* Kościoła oraz jego relacje do innych wyznań chrześcijańskich [Warso 2014, 224]. Doświadczenie zdobyte na Soborze, utrwalanie kierunków odnowy czy uwspółcześnienia Kościoła poprzez dzielenie się z innymi wiedzą, z jaką bp Wójcik wrócił z dwóch sesji soborowych oraz

²⁰ Congregatio pro Doctrina Fidei, Responsa ad quaestiones de aliquibus sententiis ad doctrinam de Ecclesia pertinentibus (29.06.2007), AAS 99 (2007), s. 604-608; tekst polski w: „L'Osservatore Romano”, wydanie polskie 9 (296) 2007, s. 58, *Wprowadzenie*.

bieżące przyswajanie sobie informacji z kolejnych dwóch sesji, znalazły odzwierciedlenie w publikacjach Biskupa nad posoborową reformą prawa kanonicznego.

2. PUBLIKACJE

DOTYCZĄCE POSOBOROWEJ REFORMY PRAWA KANONICZNEGO

W publikacjach dotyczących posoborowej reformy prawa kanonicznego bp Wójcik opisywał sposób powstawania poszczególnych gremiów zajmujących się kodeksem, owoce ich prac, jak również analizował niektóre instytucje prawne, przedstawiając ich rozwój w trakcie i po Soborze Watykańskim II.

2.1. Zainteresowanie podmiotami przeprowadzającymi reformę prawa kanonicznego

W swoich publikacjach bp Wójcik scharakteryzował historię reformy prawa kanonicznego. Dokonując streszczenia tego zagadnienia należy przypomnieć, że powołana 28 marca 1963 r. przez papieża Jana XXIII Komisja Kardynalska składała się z 29 kardynałów. Paweł VI dnia 17 listopada 1963 r. powołał dalszych 12 kardynałów spoza Rzymu²¹ (a w 1969 r. zwiększył ich liczbę do 66). Dnia 26 kwietnia 1964 r. ogłoszono pierwszą listę 70 konsultorów, w tym 22 arcybiskupów i biskupów, 47 kapłanów diecezjalnych i zakonnych oraz 1 świeckiego²². Konferencja biskupów mogła zgłaszać od 1966 r. kanonistów konsultorów ze swego terenu. W 1969 r. komisja liczyła 125 konsultorów [Wójcik 1972a, 277]. Z Polski członkiem Komisji od początku był kard. Wyszyński [Wójcik 1972b, 323]. Na wniosek Konferencji Episkopatu Polski powołani zostali jako konsultorzy: ks. prof. Józef Rybczyk (dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego KUL) – do Zespołu *De sacramentis* – i bp Wójcik – do Zespołu *De iure patrimoniali Ecclesiae* [Wójcik 1969, 44]. Pierwsze posiedzenie Komisji Kardynalskiej odbyło się 12 listopada 1963 r. (jeszcze w trakcie Soboru), na którym wysunięto wniosek, aby wydać odrębny kodeks dla Kościoła zachodniego i odrębny dla Ko-

²¹ Segreteria di Stato, *Nomine*, w: *Diarium Romanae Curiae*, AAS 55 (1963), s. 1056.

²² Tenże, *Nomine*, w: *Diarium Romanae Curiae*, AAS 56 (1964), s. 473-74. Wśród konsultorów z Polski znajdował się na tej liście Bolesław Filipiak, Dziekan Roty Rzymskiej.

ściołów wschodnich, a jako wstęp do nich ułożyć kodeks podstawowy obowiązujący w całym Kościele, aby zredagować regulamin prac Komisji i jej organów, które równolegle wykonywałyby prace rewizyjne. Powołano też 3 zespoły przygotowawcze. Uroczyste otwarcie prac Komisji nastąpiło 20 listopada 1965 r., a więc po zakończeniu Soboru. Na tej sesji, 25 listopada 1965 r., zbadano wyniki studiów przeprowadzonych w grupach przygotowawczych, nakreślono kierunki dalszych prac i utworzono 16 zespołów (*coetus studiorum*), zlecając im przeprowadzenie rewizji poszczególnych ksiąg, części czy działów kodeksu. Po zakończeniu Soboru niektóre konferencje biskupów (Francji, Hiszpanii, Stanów Zjednoczonych) utworzyły również komisje dla rewizji kodeksu powołując ich członków spośród kanonistów swojego terytorium. W Polsce komisję taką utworzono 14 kwietnia 1966 r. Składała się z 11 biskupów (w tym bp Wójcik) i 70 kapłanów diecezjalnych i zakonnych, pod przewodnictwem bp. Piotra Kałwy²³. Efekty pracy komisji polskiej, podzielonej na 9 zespołów roboczych, zawierających propozycje zmian w obowiązującym kodeksie, jej przewodniczący złożył w marcu 1968 r. w sekretariacie komisji w Watykanie [Wójcik 1972b, 327].

Bp Wójcik opisywał także sposoby rozwiązywania poszczególnych problemów przez konsultorów. Twierdził, że wśród nich istnieje tendencja do osiągnięcia pewnej równowagi między dawnym i nowym, że stanowione prawo „zbliży prawo kanoniczne do duszpasterstwa, ale zwiększy podział między prawem kanonicznym a ustawodawstwami świeckimi, że jest nadzieja, iż nowy kodeks zgodnie z wyrażonymi postulatami będzie bardziej zwarty, jaśniejszy i krótszy. Stworzy więc też możliwość dla twórczej działalności i dalszego rozwoju prawa kościelnego” [Wójcik 1972b, 328].

2.2. Relacje z efektów prac nad reformą prawa kanonicznego

Bp Wójcik skrupulatnie analizował wypowiedzi papieskie i Synodu Biskupów dotyczące reformy obowiązującego prawa oraz w sposób syntetyczny przybliżał je wiernym z Polski. Relacjonując przemówienie Pawła VI z dnia 20 listopada 1965 r. do członków Komisji ds. Rewizji Kodeksu Pra-

²³ J. Bar podał inną datę utworzenia polskiej komisji, tj. 16 kwietnia 1966 r., oraz inną liczbę biskupów wchodzących w jej skład. Ustalił, że w jej prace zaangażowanych było 8 biskupów, zob. Bar 1967, 178.

wa Kanonicznego²⁴, w którym papież podkreślił konieczność promulgowania ustaw, ale jednocześnie wskazał, że warunki działalności Kościoła uległy zasadniczej zmianie, w związku z czym prawo kanoniczne należy roztropnie przebadać i dostosować do wytycznych Soboru Watykańskiego II [Subera 1977, 122-23], Wójcik pisał: papież „nakreślił pewne ramy dla pracy rewizyjnej, które odróżniają prawodawstwo kościelne od prawodawstwa świeckich. Przypomniawszy niezmiennie zasady prawa Bożego o Kościele jako społeczności wiernych nierównej, tj. opartej na prymacie biskupa rzymskiego, władzy biskupów, prezbiterów i diakonów, o roli świeckich nie mających jednak prawa rządzenia w Kościele, itd. Dodał, że na tych normach rozwinęło się ludzkie prawo pozytywne stanowione przez apostołów i ich następców. Stwierdził, że prawo to obowiązuje w sumieniu, gdyż wyraża wolę Chrystusa, jest konieczne w Kościele jako społeczności widzialnej, godzi się z wolnością człowieka i wydawane jest przez hierarchię ponoszącą z urzędu odpowiedzialność za całość Kościoła. Jednocześnie podkreślił, że prawo ludzkie w Kościele musi uwzględniać ciągłe zmiany w społeczeństwie. Stąd należy w pracy rewizyjnej oprzeć się na nowych ideach *Vaticanium II* i rozważnie dostosować je do aktualnych potrzeb duszpasterskich” [Wójcik 1972b, 326]. Należy zauważyć, że ostateczne zasady, na których oparto odnowę prawa kanonicznego²⁵, były przedmiotem obrad Generalnego Synodu Biskupów w dniach od 30 września do 4 października 1967 r. [Wójcik 1972a, 277; Subera 1977, 123; Sitarz 2011, 67; Przybyła 1968, 159-72], który to Synod – zgodnie z papieskim postanowieniem²⁶ – miał odpowiedzieć na pytanie, czy nowy kodeks powinien zostać opracowany zgodnie z wytycznymi przygotowanymi przez Papieską Komisję ds. Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego [Bista 1970, 289]. Również to wydarzenie znajdowało się wśród zainteresowań bp. Wójcika. Informując o pracach Synodu Biskupów pisał: „Kodeks musi mieć charakter prawa (nie może być

²⁴ Paulus PP. VI, *Allocutio ad E. mos Patres Cardinales et ad Consultores Pontificii Consilii Codici Iuris Canonici recognoscendo* (20.11.1965), AAS 57 (1965), s. 985-89.

²⁵ Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Principia quae Codicis Iuris Canonici recognitionem dirigant*, „Communicationes” 2 (1969), s. 77-85; tekst polski w: *Posoborowe prawodawstwo kościelne (dokumenty prawno-liturgiczne)*, zebr. i przetł. E. Szafranski, t. III, z. 3, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1971, s. 5-27, nr 5919-58 [dalej cyt. *Principia*].

²⁶ „Deinde Summus Pontifex statuit ut «Principia quae Codicis Iuris Canonici recognitionem dirigant» ad mentem Patrum Sodalium emendata examini primi generalis coetus Synodi Episcoporum subicerentur ita ut Patres Synodales suam sententiam manifestarent utrum novus Codex Iuris Canonici redigi posset iuxta illa «Principia», zob. *Synodus Episcoporum*, „Communicationes” 1 (1969), s. 55.

zbiorem zachęt i pouczeń, czy też antologią tekstów soborowych), winien uwzględniać zakres prawa i zakres sumienia, zawierać normy do stosowania w duszpasterstwie, obejmować uprawnienia specjalne, ustalone ostatnio biskupom, stosować szeroką zasadę pomocniczości w Kościele, strzec praw osoby, uporządkować procedurę pod kątem obrony praw subiektywnych, uwzględnić zasadę terytorializmu, zreformować prawo karne i wprowadzić układ systematyczny materiału prawnego” [Wójcik 1972b, 326]. Czas, jaki upłynął od uchwał Synodu Biskupów z 1967 r., Wójcik nazwał „nową fazą prac rewizyjnych” [Wójcik 1972a, 277-78]. Następnym przyjęcia ogólnych zasad rewizji prawa kanonicznego była możliwość ich wyjaśniania i uszczegóławiania. Jedną z okazji do tego stała się 50-ta rocznica wejścia w życie pierwszego Kodeksu Prawa Kanonicznego²⁷, którą uczczono m.in. przez zorganizowanie w Rzymie Międzynarodowego Kongresu Kanonistów w dniach 20-25 maja 1968 r.²⁸ Wygłoszone na nim referaty oscylowały m.in. wokół takich zagadnień reformy, jak: teologia i prawo kanoniczne, osobowość w prawie kanonicznym, obowiązek rządzenia i władza jurysdykcji, *forum internum*, zasada pomocniczości, pojęcie i definicja stanu zakonnego, konsens małżeński²⁹. Również do tej reformy nawiązał Biskup Rzymu w okolicznościowym przemówieniu z dnia 25 maja 1968 r.³⁰ Analizując tę alokucję bp Wójcik, za papieżem, podkreślił „konieczność popierania dobra ogólnego, obrony praw człowieka i godności chrześcijańskiej. (...) ustawa kanoniczna ma pobudzać człowieka, podtrzymywać go, podnosić i chronić, umacniając w nim ciągle postawę otwartą na działanie Ducha Świętego. (...) godzić równość i nierówność w Kościele, służebność misterium i religijny charakter hierarchii (...). To godzenie pozornie sprzecznych pojęć i wykluczających się stanowisk jest cechą charakterystyczną prawa kanonicznego. Przyjmując podstawy teologiczne reguluje ono ład prawny społeczności nadprzyrodzonej, ale widzialnej, działającej w doczesności” [Wójcik 1972b, 326, 328].

²⁷ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593. Kodeks zaczął obowiązywać od 19 maja 1918 r., zob. Benedictus PP. XV, *Constitutio apostolica Providentissima Mater Ecclesia* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 8.

²⁸ Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Acta Conventus Internationalis Canonistarum, Romae diebus 20-25 maii 1968 celebrati*, Vaticanus: Typis Polyglottis Vaticanis 1970, ss. 754.

²⁹ Szerzej zob.: Wójcik 1970b, 63-66.

³⁰ Paulus PP. VI, *Allocutio disciplinarum Iuris Canonici cultoribus, qui interfuerunt Coetui ex omnibus Nationibus Romae habito* (28.05.1968), AAS 60 (1969), s. 337-42.

Sam Wójcik w 1972 r. podjął się także oceny pracy poszczególnych zespołów roboczych. Stwierdził, że „Stosują one zdrowy pragmatyzm i opierają się na doświadczeniach dykasterii Kurii Rzymskiej. Realizują w sferze prawa idee przewodnie Soboru Watykańskiego II”. Jednocześnie ostrzegał, że „Rewizja kodeksu nie oznacza zerwania z obowiązującymi normami, ale skonfrontowania ich z nowymi zasadami, rozwinięcie i unowocześnienie według potrzeb dzisiejszego człowieka. Nie można jednak żądać, aby do kodeksu przenoszono instytucje prawa świeckiego, gdyż Kościół z istoty swej różni się od społeczności doczesnych”. Wyraził nadzieję, że „Uwzględniony zostanie pięćdziesięcioletni dorobek kanonistyki pokodeksowej, rozwój analogicznych działów prawa świeckiego, socjologii, psychologii itp. Normy zredagowane będą w ściślejszym związku z dzisiejszą teologią i będą bardziej otwarte na potrzeby duszpasterstwa”. Zachęcał do szerokiej i swobodnej dyskusji tak, aby to dzieło było możliwie najdoskonalwsze, „wyrosłoby z całego Kościoła i skutecznie służyło całemu Ludowi Bożemu” [Wójcik 1972b, 343-44].

W swoich publikacjach bp Wójcik szeroko komentował schemat *Lex Ecclesiae Fundamentalis*³¹. Ze wszystkich gremiów pracujących nad reformą prawa kanonicznego, najszybciej zakończył prace zespół redagujący właśnie ustawę zasadniczą Kościoła. Ustawa ta miałaby być jakby pomostem między teologią a prawem, między niewidzialną a widzialną częścią Kościoła, między Kościołem a innymi społecznościami religijnymi i świeckimi. Jak sam Wójcik przyznał, w *Lex Ecclesiae Fundamentalis* jest „więcej teologii niż prawa”, co miał oświadczyć mu w prywatnej rozmowie relator – W. Onclin w czasie Międzynarodowego Kongresu Prawa Kanonicznego, który odbył się w dniach 14-19 stycznia 1970 r. w Rzymie [Wójcik 1972a, 282]. Uzasadnienie potrzeby prawa fundamentalnego Kościoła oraz charakterystyka, ocena i jego umiejscowienie w hierarchii źródeł prawa, jakiej dokonał bp Walenty, powinny mieć ogromne znaczenie dla każdego, kto tworzy, stosuje i bada prawo kanoniczne: «Szło o podkreślenie, że Kodeks Prawa Kanonicznego jest czymś więcej niż tworem czysto jurydycznym, ale czerpie swe zasady i myśli przewodnie z prawd Bożych, że nie jest celem sam w sobie, ale służy sprawie człowieka doczesnego i wiecz-

³¹ Pontificio Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema Legis Ecclesiae Fundamentalis* (24.05.1969), w: Tenże, *Schema Legis Ecclesiae Fundamentalis cum relatione* (sub secreto), Typis Polyglottis Vaticanis 1969, s. 5-53; tekst polski w: *Ustrój hierarchiczny Kościoła. Wybór źródeł*, red. i oprac. W. Kacprzyk, M. Sitarz, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006, s. 867-95.

nego. Prawo kanoniczne będąc prawem we właściwym tego słowa znaczeniu wchodzi w skład teologii i stanowi instrument w pracy Kościoła. „Lex fundamentalis” opiera się na wytycznych „Vaticanum II”. Wykorzystuje najnowsze wyniki nauk teologicznych i prawnych. Stanowi kościelny odpowiednik ustawy zasadniczej czyli konstytucji państwa. Różni się jednak od niej. Konstytucje zawierają najwyżej we wstępach jakieś zdania o charakterze filozoficznym czy światopoglądowym. W nowoczesnych państwach pluralistycznych unika się i tego. Natomiast korpus ustawy zasadniczej w państwie stanowią normy ogólne, będące względnie szerokimi ramami, które zostaną w miarę potrzeb i rozwoju prac legislacyjnych wypełnione ustawami zwykłymi. Dochodzą też tzw. normy blankietowe³², które wprost postulują opracowanie ustaw dla poszczególnych dziedzin życia społecznego. Inaczej jest z „lex fundamentalis”. Można je opisać jako zebranie norm, które są rozproszone w różnych księgach Kodeksu Prawa Kanonicznego czy też w ogłoszonych częściach Kodeksu dla Kościoła Wschodniego a podają zasady prawa Bożego, naturalnego czy pozytywnego lub też podstawowe normy organizacji Kościoła. Ta ostatnia część zdania konieczna jest o tyle, że są wśród autorów różne opinie co do charakteru niektórych zasad ogólnie przyjętych. W związku z tym słusznie stwierdzono, że „lex fundamentalis” nie jest czymś całkiem nowym i że ma charakter deklaratoryjny tylko. Były też głosy, że nie może być ta „ustawa zasadnicza” jakimś systemem kompletnym niemającym już luk, ale musi być ciągle uzupełniana i rozwijana, gdyż stanowi ona wyraz konkretnej rzeczywistości, która się ciągle zmienia. Odpowiedzieć trzeba, że w dziejach kodyfikacji prawa kanonicznego jest „lex fundamentalis” tworem oryginalnym. Różni się od podanych na początku Dekretu Gracjana norm „De iure naturae et constitutionis” czy też w zbiorach dekretów papieskich tytułów „De Summa Trinitate et fide catholica” i „De constitutionibus”, choć oparta jest na analogicznej koncepcji. Zawiera co prawda zasady głoszone przez wieki, nie można jednak mówić, że nie posiada ona charakteru konstytutywnego. Samo wydobycie i sformułowanie norm prawa Bożego jest pracą twórczą i stawia przed społecznością reguły postępowania. „Lex fundamentalis” nie zamyka drogi do dalszych badań filozoficznych nad prawem natury i teologicznych – nad prawem Bożym pozytywnym czy też historyczno-prawnych – nad normami konstytucyjnymi. Badania te będą

³² Przepisy blankietowe stanowią rodzaj przepisów prawnych wyodrębnionych ze względu na stopień ich konkretności, ponieważ odsyłają one do aktów normatywnych, które dopiero mają zostać wydane, zob. Prusak i Sitarz 2000, 29.

zawsze potrzebne. Może być z czasem zmiana układu czy nowelizacja poszczególnych norm. Stwierdzić jednak trzeba, że sformułowania o podłożu filozoficznym czy teologicznym zmieniają się znacznie wolniej niż normy o charakterze czysto społecznym» [Wójcik 1972a, 282-83]. Schemat ten został rozesłany przez relatora W. Onclina biskupom i ośrodkom naukowym z prośbą o nadesłanie uwag przedłożonych biskupom na zgromadzeniu Synodu Biskupów. Jednak projekt konstytucji Kościoła, wskutek krytyki przez kanonistów z Bolonii, Heidelbergu i Pamplony, nie został zaakceptowany przez Synod Biskupów w 1971 r. i nie wszedł w życie. Prace nad nim mimo wszystko trwały dalej. Jeszcze w 1976 r. relacjonował je bp Walenty. Pisał wówczas: «Problem opracowania tego schematu nastęrcza szczególne trudności, gdyż ściśle biorąc „ius constitutionale” zostało nadane Kościołowi przez Założyciela. Formalizacja prawna podstawowych norm dla całego Kościoła wymaga dogłębnych i uciążliwych badań» [Wójcik 1976, 59-60]. Ostateczną wersję projektu prawa fundamentalnego przekazano w 1980 r. papieżowi Janowi Pawłowi II. Biskup Rzymu zdecydował, że nie będzie ono promulgowane wraz z nowym Kodeksem [Pawluk 2002, 112]. Schemat został zakwestionowany przez niektórych biskupów i teologów z racji ekumenicznych, dlatego też nie promulgowano go w ogóle. Zawarty w nim jednak zespół kanonów w znacznej mierze włączono do II księgi Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.³³, który formalnie nie ma charakteru prawa konstytucyjnego [Sitarz 2008, 19].

Publikacje opracowane przez bp. Wójcika dotyczą również efektów prac zespołów zajmujących się szczegółowymi zagadnieniami, jak: Prawidła ogólne – *Normae generales*, Instytuty doskonałości – *De institutis perfectionis*, Świeccy i stowarzyszenia wiernych – *De laicis deque fidelium associationibus*, Małżeństwo – *De matrimonio*, Prawo karne – *De iure poenali*, Procedura administracyjna – *De procedura administrativa* [Wójcik 1972b, 332-41].

Z pewnością do istotnych należy kwestia wiernych świeckich w Kościele, która – w pracach Komisji – rozpatrywana była z uwzględnieniem trzech punktów: 1) praw i obowiązków wszystkich wiernych chrześcijan; 2) stanu prawnego wiernych świeckich i 3) stowarzyszeń wiernych. Biskup zauważył nowatorski sposób przedstawienia problematyki wiernych w Ko-

³³ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

ściele i analizował ją w kilku opracowaniach. Stwierdził: „(...) tak ujęty traktat jest czymś nowym w dziejach kodyfikacji prawa kanonicznego. Wykazuje szereg oryginalnych i śmiałych norm. Gdy idzie o szczegóły, powstaje obawa, czy nie ma powtórzeń przy wyliczaniu praw chrześcijanina w części pierwszej oraz praw osoby świeckiej w części drugiej. Następane pytanie: czy nie należało szerzej potraktować apostołstwa laiku [laikatu – M.S.] w oparciu o organizację parafialną czy diecezjalną. Nasuwa się wreszcie postulat, że część traktująca o prawach, obowiązkach i działalności laikatu w Kościele winna być nastawiona na ciągłą rozbudowę. Dobrze byłoby skorzystać ze współpracy większej ilości [liczby – M.S.] kanonistów świeckich” [Wójcik 1972a, 285]. W przedmiocie analizowanego zagadnienia Wójcik nakreślał trudności, z jakimi spotykali się członkowie zespołu zajmującego się projektem o świeckich. Wypracowanie zadowalających rozwiązań nie było łatwe, na co wskazywały jeszcze doświadczenia z auli soborowej, kiedy to w trakcie prac nad odrębnym dokumentem o wiernych świeckich³⁴, teologiczne podstawy apostołatu świeckich zostały przeniesione do konstytucji dogmatycznej o Kościele³⁵, a inne szczegółowe problemy znalazły odzwierciedlenie w konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym³⁶.

Zreferowania doczekały się także prace nad projektem prawa zakonnego. Również i one nie były pozbawione przeszkód, ze względu na to, „że zakonnicy nie są w zasadzie ani duchownymi ani świeckimi, wykazują wiele form życia wspólnego i związani są albo ślubami albo więzami innych rodzajów” [Wójcik 1972a, 286]. Ponadto planowaną początkowo nazwę działu przyszłego kodeksu dotyczącą życia zakonnego, którą miała być – *De religiosus*, zmieniono na – *De institutis perfectionis*, aż wreszcie ustalono ją w ostatecznym brzmieniu jako: *De institutis vitae consecratae et de societibus vitae apostolicae*. Modyfikacja ta odpowiadała zarówno nauczaniu Soboru Watykańskiego II zawartemu w konstytucji *Lumen gentium* (LG

³⁴ Szerzej zob.: Wójcik 1970a, 181-202. Zob. Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Decretum de apostolatu laicorum *Apostolicam actuositatem* (18.11.1965), AAS 58 (1966), s. 837-64; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum, Poznań 2002, s. 377-401.

³⁵ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Constitutio dogmatica de Ecclesia *Lumen gentium* (21.11.1964), AAS 57 (1965), s. 5-67; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, s. 104-66, nr 10; 30-38; 41 [dalej cyt.: LG].

³⁶ Tenże, Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis *Gaudium et spes* (7.12.1965), AAS 58 (1966), s. 1025-115; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, s. 526-606, nr 46-90.

43-47) oraz w dekrecie *Perfectae caritatis*³⁷, jak i była bardziej właściwa ze względu na mnogie formy życia konsekrowanego, które za pomocą tej nazwy w pełni obejmowała, pozostawiając przy tym miejsce nowym. Oceniając schemat regulujący prawo zakonne bp Wójcik stwierdził: „Wydaje się, że wprowadzenie elementów pozaprawnych nie jest słuszne. Kodeks będą studiowali prawnicy. Zagadnieniem napływu kandydatów i pracy nad uświęceniem osobistym zajmują się inne teksty. Cały kodeks powinien być zredagowany w jednolitym języku prawnym. Pochwalić jednak trzeba szerokie ramy projektu, unikanie różnego wartościowania instytutów męskich i żeńskich, sprzyjanie wolności osoby i zasadzie subsydiaryzmu oraz otwarcie norm na rozwój instytutów doskonałości i na powstawanie nowych” [Wójcik 1972b, 333].

Szczególnie cenne są uwagi bp. Wójcika dotyczące schematu przygotowanego przez zespół pracujący nad procedurą administracyjną – *De procedura administrativa*. Zespół ten zaproponował nową, oryginalną część Kodeksu stanowiącą odpowiednik świeckich kodeksów postępowania administracyjnego. Zostaną w niej uwzględnione postulaty soborowe o ochronie praw subiektywnych osób fizycznych i moralnych. Wpłynie to na podniesienie praworządności wewnątrz Kościoła i ostrożność w posunięciach administracyjnych. W jednej z przygotowanych wersji schematu przewidywano możliwość, by od aktu biskupa można było się odwołać nie tylko do Stolicy Apostolskiej, ale i do rady trzech biskupów powołanej na stałe przez miejscową konferencję biskupów, jak również do utworzonego przez nią trybunału administracyjnego składającego się z trzech sędziów. Trybunał taki mógłby przyjmować odwołania również od dekretów zwierzchnika hierarchicznego, który rozstrzyga sprawy rekursu [Wójcik 1972a, 292]. Postulat wykreowania trybunałów administracyjnych nie pojawił się jednak w trakcie prac nad rewizją procedury administracyjnej. Kwestia ich istnienia należała do jednych z fundamentalnych zagadnień reformy prawa kanonicznego, ponieważ Papieska Komisja ds. Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego zawarła je w zasadach rewizji Kodeksu: „(...) powszechnie wyczuwa się konieczność powołania w Kościele trybunałów administracyjnych zorganizowanych według stopni i rodzajów (spraw) tak, by obrona praw miała w nich własną i kanoniczną procedurę, odpowiednio ułożoną na różnych stopniach władzy. (...) Do nowego Kodeksu będzie należało określe-

³⁷ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Decretum de accommodata renovatione vitae religiosae *Perfectae Caritatis* (28.10.1965), AAS 58 (1966), s. 702-12; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, s. 264-75.

nie jakie konkretnie sprawy byłyby rozpatrywane przez trybunały administracyjne, a także sprecyzowanie zasad procesu administracyjnego oraz ustanowienie stałych organów, które by mogły rozpatrywać wspomniane sprawy” (*Principia* 7). W kolejnym projekcie prawa administracyjnego nie uwzględniono już problematyki ustanowienia trybunałów administracyjnych, co odzwierciedlają również publikacje bp. Walentego [Wójcik 1972a, 292]³⁸. Kwestia ich utworzenia pozostaje jednak nadal w formie postulatów [Sitarz 2011, 86]. Budzi natomiast wątpliwości odstępnie od kodyfikacji tej propozycji na ostatnim etapie reformy, skoro poprzez bezpośrednie wymienienie jej w podstawowych zasadach rewizji prawa kanonicznego, nadano jej rangę konieczności.

Analizując dorobek publikacyjny bp. Wójcika nad reformą prawa kanonicznego, nie sposób nie wspomnieć o jego bezpośrednim zaangażowaniu w to wielkie dzieło. Pełnił przecież funkcję konsultora Komisji *De iure patrimoniali Ecclesiae*, która odbyła 132 posiedzenia, zajmujące łącznie 330 godzin. Zatem nie mogło wśród publikacji Biskupa – Profesora zabraknąć tych, które dotyczyły kościelnego prawa majątkowego. Kilka przygotowanych przez niego artykułów czy sprawozdań odnosiło się wprost do rewizji prawa i uwzględniały one dyskusje nad kształtem prawa majątkowego w opracowywanym kodeksie [Wójcik 1977, 213-29; Wójcik 1981a, 27-41; Wójcik 1981b, 243-50]. Inne natomiast, zostały wydane już po promulgacji KPK/83, dlatego poza elementami wskazującymi etapy redakcji poszczególnych przepisów prawnych, Autor zaopatrywał je także własnym – kompetentnym i specjalistycznym komentarzem [Wójcik 1984a, 256-66]. W ten sposób powstał także 100-u stronicowy elaborat bp. Wójcika o kościelnym prawie majątkowym, zatytułowany – zgodnie z V księgą KPK/83 – *Dobra doczesne Kościoła*, który włączony został do *Komentarza do Kodeksu Prawa Kanonicznego* [Wójcik 1987, 9-109], wydawanego przez profesorów prawa kanonicznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w latach 80-tych ubiegłego wieku.

Za swoją pracę przy rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego otrzymał podziękowanie od papieża Jana Pawła II. Natomiast z okazji 50-lecia święceń kapłańskich, wraz z życzeniami, papież przekazał mu egzemplarz nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego, nad którym bp Wójcik pracował³⁹.

³⁸ Por. Wójcik 1972b, 339. Szerzej zob.: Białobrzeski 2015, 111-28.

³⁹ Egzemplarz tego Kodeksu opatrzony był własnoręczną dedykacją papieża: „Drogiemu Biskupowi Walentemu na złoty Jubileusz Kapłaństwa z braterskim błogosławieństwem Jan Paweł II. 27.4.1989 r.” [Kończak 1999, 376].

W. Wójcik publikował także artykuły dotyczące posoborowych aktów wykonawczych Stolicy Apostolskiej, a po promulgacji Kodeksu Prawa Kanonicznego dokonał analizy zreformowanych instytucji kanonicznych, takich jak: rada kapłańska, rada duszpasterska, parafia, czy odnoszących się do zreformowanego prawa o nominacjach biskupich, interpretacji prawa kanonicznego, a także dotyczących relacji prawa kanonicznego do prawa świeckiego, zwłaszcza instytucji tego prawa, które prawodawca powszechny kanonizował w KPK/83.

PODSUMOWANIE

Reasumując powyższą analizę publikacji bp. Wójcika dotyczących Soboru Watykańskiego II i reformy prawa kanonicznego należy stwierdzić, że:

1) Był wybitnym naukowcem, bystrym obserwatorem współczesnych mu procesów legislacyjnych i aktywnym ich uczestnikiem.

2) Publikacje bp. Wójcika stanowią znaczący wkład w kształtowanie prawa i kanonistyki polskiej. Charakteryzuje je znajomość analizowanego tematu i bardzo dobry warsztat naukowy oraz przejrzystość ujęcia i wykładu.

3) Doskonale posługiwał się metodami badawczymi, zwłaszcza metodą historyczno-prawną i dogmatyczno-prawną.

4) Biskup wykazał się ogromną znajomością prawa kanonicznego i świeckiego.

5) Z pewnością może być zaliczony do najwybitniejszych polskich kanonistów XX w.

Chociaż bp Wójcik należał do Komisji dotyczącej dóbr doczesnych Kościoła, w swoich publikacjach dokonywał deskrypcji procedury działalności wszystkich zespołów i etapów zaawansowania prac nad poszczególnymi schematami. Ponadto analizował większość ich projektów, opatrując je własnymi komentarzami. Po zapoznaniu się z jego uwagami można stwierdzić, że ich Autor tworzył je odpowiedzialnie, w pełni zastosowawszy przy tym klasyczną metodę: widzieć – oceniać – działać⁴⁰. Objasnienia te, z jed-

⁴⁰ Zob. Salviani 1865, 47-79; tekst polski w: Sylwian z Marsylii, *Dzieła wszystkie*, red. W. Myszor, T. Kołosowski, J. Numowicz [i in.], tł. P. Jakubowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2010, s. 121. Por. Sitarz 2015a, 94.

nej strony charakteryzuje kunszt badacza, kanonisty, specjalisty w dyscyplinie naukowej, jaką jest prawo kanoniczne, z drugiej natomiast doświadczenie pastoralne biskupa, zatroskanego o losy Kościoła i jego prawa.

Załączniki

Wykaz uwag złożonych przez bp. Walentego Wójcika, Ojca Soboru Watykańskiego II, do schematów dokumentów soborowych

[tekst łaciński (oryginalny) za *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*; tekst polski: tłumaczenie własne]

Załącznik nr 1

Animadversiones scripto exhibitae quoad capp. V-VIII schematis de s. Liturgia

Uwagi pisemne przedstawione do rozdziałów V-VIII schematu o liturgii świętej

Ad capita V-VIII schematis constitutionis de sacra Liturgia sequentes animadversiones proponere audeo:

1. In pag. 192, post lin. 6 addenda sunt: «Restitutio praxis paenitentialis Quadragesimae incipi debet ab introducenda actuosa participatione fidelium in caeremoniis feriae IV cinerum et ieiunio cum abstinentia eadem die servando».

Ante par. 84 adiungenda est norma: «In restauratione anni liturgici magni momenti est quoque tempus Adventus, quando fideles monendi sunt, ut se per sacramentum paenitentiae et devotam susceptionem Sanctissimae Eucharistiae ad festum Nativitatis Domini praeparant».

2. In pag. 193, in linn. 7-11 omittenda sunt: «At ipsa quoque historia testatur ... in ornatum sacrae suppellectilis invexit», nam finis huius constitutionis non est iudicare de praeterito sed normas pro futuro tradere.

In lin. 31, post verba «gradibus conveniat» addantur: «et fidelium devotionem foveat».

3. In pag. 195, in linn. 17-18 possunt omitti verba: «ex patrum traditione ... ut ei velut ancilla seu ministra famuletur», quia mentem contentam in linn. 5-8 huius paginae repetunt.

In pag. 197, post lin. 4 addenda est

Do rozdziałów V-VIII schematu konstytucji o świętej liturgii następujące poprawki ośmielam się zaproponować:

1. Na s. 192, po linijce 6 należy dodać: „Przywrócenie praktyki penitencjarnej Wielkiego Postu powinno się zaczynać od wprowadzenia aktywnego współuczestnictwa wiernych w ceremoniach środy popielcowej i zachowywaniu tego dnia postu z wstrzemięźliwością”.

Przed par. 84 powinna być dołączona norma: „W przywróceniu roku liturgicznego wielką wagę ma także czas Adwentu, kiedy należy przypominać wiernym, by przez sakrament pokuty i pobożne przyjmowanie Najświętszej Eucharystii do święta Narodzenia Pańskiego się przygotowywali”.

2. Na s. 193, w linijkach 7-11 należy opuścić: „A i sama także historia poświęcenia ... do ozdobienia świętego wyposażenia wprowadził”, bowiem celem tej konstytucji nie jest osądzać o przeszłości, lecz normy dla przyszłości przekazywać.

W linijce 31, po słowach „stopniom odpowiada” niech będą dodane: „i pobożności wiernych sprzyja”.

3. Na s. 195, w linijkach 17-18 mogą być opuszczone słowa: „z tradycji ojców ... by jemu jak służka lub podwładna usługiwała”, ponieważ powtarzają wzmiankę zawartą w linijkach 5-8 tej strony.

Na s. 197, po linijce 4 należy dodać

propositio: «Viri artis poëticae et musicae incitandi sunt ad conscribenda nova carmina religiosa et melodias componendas pro usu communitatis fidelium, quae et menti ecclesiasticae et necessitati spirituali hodierni hominis plene respondeant».

4. In pag. 199, post lin. 32 adicere possumus: «Non sunt quoque admittenda opera artis, quae non habeant characterem religiosum vel rem sacram modo laicali proponant».

In pag. 200, lin. 20, inter verba «instructioni» et «destinatis» addenda sunt: «et eorum pietati atque orationi fovendae».

przedłożenie: „Poeci i muzycy powinni być zachęceni do pisania nowych pieśni religijnych i do komponowania melodii na użytek wspólnoty wiernych, takich które w pełni odpowiadają i zamysłowi Kościoła, i potrzebie duchowej współczesnego człowieka”.

4. Na s. 199, po linijce 32 dorzucić można: „Nie należy także dopuszczać dzieł sztuki, które nie mają charakteru religijnego, lub to co święte, na świecki sposób przedstawiają”.

Na s. 200, linijka 20, pomiędzy słowami „nakazowi” i „przeznaczonym” należy dodać: „i dla sprzyjania ich pobożności i modlitwie”.

Załącznik nr 2

Animadversiones scripto exhibitae quoad schema de fontibus revelationis

Vellem humiliter proponere, ut in nova elaboratione constitutionis dogmaticae *de fontibus revelationis* in cap. IV, par. 27, post versum 14 sequens correctura introducat: «Animarum pastores obligati sunt fidelibus sibi commissis omnibus modis persuadere, eosque tempore opportuno invigilare, ut in unaquaque familia saltem libri Novi Testamenti cum commentariis ab Ecclesia probatis domi cum honore habeantur et praesertim diebus dominicis devote legantur».

Rationes:

1. Res enim est tanti momenti, ut non sufficiat sola laudatio evulgationis Bibliae Sacrae inter fideles et monitio erga personas legentes textum inspiratum, sed necessaria est quoque activa cooperatio ex parte animarum pastorum in moderno apostolatu biblico.

2. Fideles, possidentes Libras Sacros in editione catholica et legentes eos una cum orthodoxis commentariis, non accipiunt tam faciliter novitates sectariorum, qui sub specie interpretationis Bibliae

Uwagi pisemne przedstawione do schematu o źródłach objawienia

Chciałbym pokornie zaproponować, aby w nowym opracowaniu konstytucji dogmatycznej *o źródłach objawienia*, w rozdziale IV, par. 27, po wersie 14 następująca poprawka została wprowadzona: „Pasterze dusz zobowiązani są wiernych sobie powierzonych na wszystkie sposoby przekonywać, a nawet ich w stosownym czasie dopilnować, by w każdym domu przynajmniej księgi Nowego Testamentu z komentarzami przez Kościół zaaprobowanymi w domu z czcią były trzymane, i zwłaszcza w niedziele pobożnie czytane”.

Racje:

1. Rzecz jest bowiem tak wielkiej wagi, że nie wystarczy sama pochwała rozpowszechniania Świętej Bibliai wśród wiernych i napomnienie wobec osób czytających tekst natchniony, lecz konieczna jest także aktywna współpraca ze strony pasterzy dusz w nowoczesnym apostolacie biblijnym.

2. Wierni, posiadający Pismo Święte w edycji katolickiej i czytający je wraz z prawowiernymi komentarzami, nie przyjmują tak łatwo nowinek sekciarzy, którzy pod pozorem interpretacji Bibliai

suas falsas doctrinas introducere et fidem veram evertere conantur.

próbują wprowadzić swoje fałszywe doktryny i prawdziwą wiarę zniweczyć.

Załącznik nr 3

Animadversiones scripto exhibitae quoad schema de De Ecclesia

Schema proponit doctrinam, quae continentur in documentis magisterii ecclesiastici praesertim Summorum Pontificum a Benedicto XIV usque ad feliciter regnantem Ioannem XXIII: de distinctione inter Ecclesiam et societatem civilem et de subordinatione finis civitatis fini Ecclesiae, de limitibus potestatis Ecclesiae deque officiis Ecclesiae erga potestatem civilem atque de officiis religionis potestatis civilis. In omnibus paragraphis huius schematis supponitur autem, Statum, id est cives et rectores gentium, accipere factum revelationis christianae et missionem salutiferam Ecclesiae. Ipsi Auctores schematis confirmant hanc propositionem scribentes, Potestatem civilem quatenus populum repraesentat non esse obligatam colere Deum modo a Christo statuto, nisi prius factum revelationis a civibus acceptum sit (pag. 66, par. 43, linn. 23-26). Aliis verbis principia in schemate contenta non vigent, si unum subiectorum relationis inter Ecclesiam et Statum mutatum fuerit.

Iuxta scopum Concilii Vaticani II constitutiones debent habere valorem pastoralem et oecumenicum. Hae de causa in schemate pastores animarum vellent videre non solum sana principia theoretica et abstracta sed etiam propositiones, quae respiciunt hodiernas potestates civiles earumque relationes ad singulos cives et ad fidem in supernaturalem missionem Ecclesiae.

Praeprimis animadvertendum esse, modernis temporibus vix posse inveniri Status, qui habeat omnes cives eiusdem religionis, sed fere ubique terrarum permixti sunt homines variarum religionum et inter fideles habitant quoque ii, qui

Uwagi pisemne przedstawione do schematu o Kościele

Schemat proponuje doktrynę, która zawiera się w dokumentach nauczania kościelnego, zwłaszcza papieży od Benedykta XIV do szczęśliwie panującego Jana XXIII: o odróżnieniu między Kościołem a społecznością świecką i o podporządkowaniu celu państwa celowi Kościoła, o granicach władzy kościelnej i o obowiązkach Kościoła wobec władzy świeckiej, oraz o obowiązkach religijnych władzy świeckiej. We wszystkich paragrafach tego schematu proponuje się zatem, by obywatele i przywódcy narodów przyjęli fakt objawienia chrześcijańskiego i niosącą zbawienie misję Kościoła. Sami autorzy tego schematu, te propozycje przedkładając, potwierdzają, że władza świecka – w tym zakresie, w jakim reprezentuje lud – nie jest zobowiązana czcić Boga na mocy samego tylko ustanowienia Chrystusa, chyba że najpierw fakt objawienia został przyjęty przez obywateli (s. 66, par. 43, linijki 23-26). Innymi słowami, zasady w schemacie zawarte nie mają mocy, jeśli jeden z podmiotów relacji między Kościołem a państwem byłby się zmienił.

Zgodnie z celem Soboru Watykańskiego II konstytucje powinny mieć moc pastoralną i ekumeniczną. Z tej przyczyny w schemacie pasterze dusz chcieliby widzieć nie tylko zdrowe zasady teoretyczne i abstrakty, ale też propozycje, które odnoszą się do dzisiejszych władz świeckich, i do ich relacji wobec poszczególnych obywateli i wobec wiary w nadprzyrodzoną misję Kościoła.

Przed wszystkim należy zauważyć, że w dzisiejszych czasach ledwo co można znaleźć państwo, które miałyby wszystkich obywateli tej samej religii, lecz niemal wszędzie na ziemi są zmieszani ludzie różnych religii, a pomiędzy wiernymi mie-

nulli societati religiosae adscripti sunt vel etiam atheismum palam confitentur. Hodie et Ecclesia vivit in omnibus Statibus et fere omnis Status habet in suo territorio cives variarum religionum.

Secundo, praesenti saeculo in maxima parte Statuum potestas eligitur a civibus et repraesentat non solum eorum maiorem partem sed etiam totum populum et ideo opinionem uniuscuiusque hominis in honore habere debet. Quamvis maximum nostrum desiderium esset, ut quamprimum unum ovile et unus pastor fiat, non possumus ignorare, quid sit hodie in facto.

Quibus de causis auctores schematis in elaborandis principiis de relationibus inter Ecclesiam et Statum debent prae oculis habere non solum doctrinam revelatam et normas generalissimas iuris naturalis sed etiam actualem statum facti et hodiernis animarum pastoribus doctrinam magis concretam et magis adaptatam proponere.

Meo humili iudicio hodierni homines a Concilio Oecumenico expectant affirmationem sequentium principiorum: 1) in relationibus cum Statu Ecclesiam velle omnino servare normam de qua in can. 1351 Codicis Iuris Canonici (ad amplectendam fidem catholicam nemo invitus cogatur) et civiliter tolerate alias societates religiosas, 2) catholicos obligatos esse apud Potestatem civilem ius libertatis conscientiae et libertatem actionis ecclesiasticae non solum in legislatione sed etiam in praxi tueri, 3) catholicos rectores gentium, quamvis repraesentent etiam cives, qui missionem supernaturalem Ecclesiae non agnoscunt, debere suas obligationes religiosas adimplere et in gubernatione subditorum non solum vocem suae conscientiae christianae sed etiam instructiones magisterii ecclesiastici, quae ad ius naturae pertinent, fideliter sequi.

Praeterea in textu schematis sequentes emendationes liceat mihi proponere:

szkają także ci, którzy nie należą do żadnej wspólnoty religijnej, lub wręcz jawnie deklarują ateizm. Dziś zarówno Kościół żyje we wszystkich państwach, jak i każde niemal państwo ma na swoim terytorium obywateli różnych religii.

Po drugie, w obecnym stuleciu w większości państw władza wybierana jest przez obywateli i reprezentuje nie tylko ich większość, lecz także cały lud, i dlatego powinna mieć wzgląd na opinię każdego człowieka. Jakkolwiek naszym największym pragnieniem jest, by jak najszybciej była jedna owczarnia i jeden pasterz, nie możemy ignorować, jaki dziś jest stan faktyczny.

Z tych przyczyn autorzy schematu w wypracowywaniu zasad odnośnie do relacji między Kościołem a państwem powinni mieć przed oczami nie tylko objawioną doktrynę i najbardziej ogólne normy prawa naturalnego, lecz także stan faktyczny, i to, by zaproponować doktrynę bardziej dołączoną i dostosowaną do dzisiejszych pasterzy dusz.

Moim skromnym zdaniem dzisiejsi ludzie oczekują od Soboru Ekumenicznego potwierdzenia następujących zasad: 1) w relacjach z państwem Kościół chciałby, aby w całości zachowano normę, o której mowa w kanonie 1351 Kodeksu Prawa Kanonicznego (do przyjęcia wiary katolickiej nikt nie jest wbrew swojej woli zmuszany), i aby w prawie cywilnym były tolerowane inne wspólnoty religijne, 2) by katolicy byli zobowiązani bronić wobec władzy świeckiej prawa wolności sumienia i wolności działania kościelnego, 3) katolicy przywódcy narodów, jakkolwiek reprezentują także obywateli, którzy nie uznają nadprzyrodzonej misji Kościoła, powinni wypełniać swoje zobowiązania religijne, i w rządzeniu osobami sobie poddanymi wiernie iść nie tylko za głosem swojego chrześcijańskiego sumienia, lecz także tymi nakazami nauczania kościelnego, które dotyczą prawa naturalnego.

Poza tym niech mi będzie wolno zaproponować w tekście schematu następujące

1. In pag. 64, n. 40, lin. 16, addendum est: «Aliud tamen est fundamentum et aliae sunt proprietates potestatis ecclesiasticae et potestatis civilis sicut Gelasius I papa scripsit de «sacrata auctoritate pontificum» et de «potestate regum».

2. In pag. 64, n. 40, post lin. 24, inserenda est propositio: «Hominibus quoque qui omnes vivunt simul in societate religiosa et in societate civili nociva est non solum quaevis discordia sed etiam separatio inter ordinem supernaturalem et naturalem».

3. Titulus n. 41, in pag. 65, «de officiis Ecclesiae erga potestatem civilem» non correspondet textui linn. 20-33, in quo non officia sed facta describuntur. Ideo melior videretur titulus «de cooperatione Ecclesiae in fine Status assequendo».

4. In lin. 6, n. 41, pag. 65, post verbum «temporalia» addere vellem «hominis per se».

5. In lin. 8, n. 41, pag. 65, post verba «puerorum educatio» adiciendum est «et instructio religiosa».

poprawki:

1. Na s. 64, numer 40, linijka 16, należy dodać: „Inna jednak jest podstawa i inne są właściwości władzy kościelnej i władzy świeckiej, tak jak papież Gelazy I napisał o „uświęconej władzy papieży” i „władzy królów”.

2. Na s. 64, numer 40, po linijce 24, należy umieścić przedłożenie: „Także dla tych ludzi, którzy wszyscy żyją w społeczeństwie religijnym i społeczeństwie cywilnym, szkodliwa jest nie tylko jakakolwiek niezgoda, lecz także separacja między porządkiem naturalnym i nadprzyrodzonym”.

3. Tytuł numeru 41, na s. 65, „o obowiązkach Kościoła względem władzy świeckiej” nie odpowiada tekstowi linijek 20-33, w którym opisane są nie obowiązki, lecz fakty. Dlatego lepszy się wydaje tytuł „O współpracy Kościoła w osiągnięciu celów państwa”.

4. W linijce 6, numer 41, s. 65, po słowie „doczesne” chciałbym dodać „człowieka przez siebie”.

5. W linijce 8, numer 41, s. 65, po słowach „kształcenie dzieci” należy dorzucić „i wychowanie religijne”.

Załącznik nr 4

Animadversiones scripto exhibitae quoad cap. I schematis de Oecumenismo

Ex lectura cap. I *de Oecumenismo* sequentes correcturas proponere audeo (in scriptis tantum).

1. Loco linn. 1-30 paragraphi «De Ecclesiae unitate et unicitate» sequens textus ponendus est:

«Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit secumferens aversionem totius generis humani a Deo (*Rom.* 5, 12) et multiformem divisionem ordinis creati (*Gen.* 4, 6; 11, 9; *Dt.* 24, 1). Hoc in statu apparuit caritas Dei in nobis, quod Filius Dei unigenitus a Patre in mundum missus est, ut homo factus, totum genus humanum redimendo regene-

Uwagi pisemne przedstawione do rozdziału I schematu o ekumenizmie

Na podstawie lektury rozdziału I *O ekumenizmie* następujące poprawki ośmielam się proponować (tylko w pismach).

1. W miejscu linijek 1-30 paragrafu „O jedności i niepodzielności Kościoła” następujący tekst powinien być położony:

«Przez jednego człowieka grzech wszedł do tego świata niosąc ze sobą odwrócenie się całego rodzaju ludzkiego od Boga (*Rz* 5,12) i wielokształtne rozdzielenie stworzonego porządku (*Rdz* 4,6; 11,9; *Pwt* 24,1). W tym stanie ukazała się miłość Boga w nas, ponieważ Syn Boży jednorodzony przez Ojca został posłany na świat, by, stawszy się człowiekiem, przez

raret atque in unum congregaret. Qui antequam seipsum in ara crucis hostiam immaculatam offeret, Patrem pro fidelibus oravit dicens: "Ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint: ut credat mundus quia tu me misisti" (Io. 17, 21).

Christus per suam mortem et resurrectionem factus est a Deo primogenitus novae creaturae (Col. 1, 18; 2 Kor. 5, 17; cf. 1 Kor. 15, 20, 23). Deus glorificans eum (Act. 3, 13), subiecit ei omnia (Eph. 1, 21) et ipsum dedit caput Ecclesiae (Col. 1, 18; Eph. 1, 22; 4, 15), quae est Corpus eius (Col. 1, 18, 24; Eph. 1, 23).

Per baptismum, quod est fidei sacramentum, fideles incorporantur in Christum mortuum et resuscitatum fiuntque membra Corporis eius (1 Kor. 6, 15; Eph. 5, 30) et participes Spiritus Sancti (1 Kor. 12, 13; Rom. 5, 5). Haec unio illustrata etiam mataphora vitis et palmitum (Io. 15, 1 ss.) iure dici potest sacramentaliter organica.

Hoc in Corpore Christus instituit varia ministeria: "Ipse dedit quosdam apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas alios autem pastores et doctores ad consummationem sanctorum in opus ministerii in aedificationem Corporis Christi" (Eph. 4, 11-13). Corpus istud alimentatur Eucharistia, quae est sacramentum amoris et signum visibile unitatis inter Caput et membra (1 Kor. 10, 16 s.). secundum primitivam catechism ecclesiologicam membra Ecclesiae exhortantur, ut digne ambulent cum patientia supportantes invicem in caritate, sollicita servare unitatem Spiritus in vinculo pacis. Unum Corpus et unus Spiritus, sicut vocati sunt omnes in una spe. Unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus et Pater omnium, qui est super omnes et per omnia et in omnibus nobis (Eph. 4, 1-6). Unitas inter Christum et Ecclesiam consideratur etiam in luce relationis

odkupienie cały rodzaj ludzi odnowił i w jedno zebrał. On, zanim samego siebie ofiarował na ołtarzu krzyża, modlił się do Ojca za wiernych mówiąc: „Aby wszyscy stanowili jedno, jak Ty, Ojcze, we Mnie, a Ja w Tobie, aby i oni stanowili w Nas jedno: by świat uwierzył, że Ty Mnie posłałeś” (J 17,21).

Chrystus przez swoją śmierć i zmartwychwstanie uczyniony został przez Boga jednorodzoną nowego stworzenia (Kol 1,18; 2 Kor 5,17; zob. 1 Kor 15,20,23). Bóg wywyższając go (Dz 3,13), poddał Mu wszystko (Ef 1,21), dał Go jako Głowę Kościołowi (Kol 1,18; Ef 1,22; 4,15), który jest dla Niej ciałem (Kol 1,18,24; Ef 1,23).

Przez chrzest, który jest sakramentem wiary, wierni są włączeni do Chrystusa zmarłego i wskrzeszonego, i stają się członkami jego Ciała (1 Kor 6,15; Ef 5,30) i współuczestnikami Ducha Świętego (1 Kor 12,13; Rz 5,5). To połączenie, zilustrowane także metaforą pędów i gałęzi winnej latorośli (J 15,1 i n.) słusznie może być nazywane organicznie sakramentalnym.

W tym ciele Chrystus ustanowił różne tajemnice: „On to również ustanowił jednych apostołami, drugich prorokami, innych ewangelistami, a jeszcze innych pasterzami i nauczycielami, dla sprawienia świętych, ku dziełu posługi dla budowania Ciała Chrystusa” (Ef 4,11-13). Ciało to jest karmione Eucharystią, która jest sakramentem miłości i widzialnym znakiem jedności między głową a członkami (1 Kor 10,16 n.). Według pierwotnej katechezy kościelnej członkowie Kościoła są zachęcani, by godnie odbywali drogę z cierpliwością, wspomagając się nawzajem w miłości, troskliwie zachowując jedność Ducha w więzi pokoju. Jedno ciało i jeden duch, tak wszyscy jak zostaliśmy wezwani w jednej nadziei. Jeden Pan, jedna wiara, jeden chrzest, jeden Bóg i Ojciec wszystkich, który jest ponad wszystkimi, i przez wszystko, i we wszystkich nas (Ef 4,1-6). Jedność między Chrystusem a Kościołem jest rozważana także w świetle relacji ob-

sponsi ad sponsam. Haec unitas dici potest sacramentaliter-socialis.

Denique unitas Christi cum Ecclesia consideratur in luce fundamenti supra quod aedificatum est templum Dei. Revera Christus aedificavit Ecclesiam suam super fundamentum apostolorum et prophetarum, atque collegio Duodecim universale mandatum docendi, regendi et sanctificandi concredidit, inter quos B. Petrum, post eius fidei confessionem et maioris dilectionis professionem elegit, ut fratrum suorum collegio praeesset, singulos etiam in fide, confirmando et universum gregem in perfecta unitate pascendo, Ipso summo angulari lapide Christo Iesu semper manente. Haec unio dici potest socialiter hierarchica».

2. In paragrapho secunda desideranda est mentio de habilitudine fratrum separatorum ad obliviscendas omnes causas dissentiorum, si quae fortasse in decursu saeculorum e parte pastorum Ecclesiae catholicae fuissent. Hac de re locutus est Sanctus Pater feliciter regnans Paulus VI die 29 septembris in inauguratione II sessionis Concilii.

3. Paragrapho ultima postulanda est ordination, ut statutis diebus e. g. post festum conversionis S. Pauli ap. omnibus in paroeciis catholicis ferventissimae orationes ad Deum dirigantur pro unitate Ecclesiae et oecumenismi catholici progressu.

lubieńca i oblubienicy. Ta jedność może być nazwana sakramentalno-społeczną.

Na koniec jedność Chrystusa z Kościołem rozważana jest w świetle fundamentu, na którym zbudowana jest świątynia Boga. Zaprawdę Chrystus zbudował Kościół swój na fundamencie apostołów i proroków, a także powszechne zlecenie do nauczania, kierowania i uświęcania powierzył kolegium Dwunastu, między którymi świętego Piotra, po jego wyznaniu wiary i okazaniu większego umiłowania, wybrał, by go postawić na czele kolegium jego braci, także dla umacniania każdego w wierze, i pasania całej trzody w doskonałej jedności, sam zaś Chrystus pozostał kamieniem węgielnym. Taka unia może być nazywana społecznie hierarchiczną».

2. W paragrafie drugim należy życzyć sobie wzmianki o stosunku braci odłączonych do wszystkich spraw, które były przyczyną sporów, jeśli jakieś może w ciągu stuleci stały się ze strony pasterzy Kościoła katolickiego. O rzeczy tej mówił święty Piotr szczęśliwie panujący, Paweł VI, dnia 29 września na inauguracji II sesji Soboru.

3. W paragrafie ostatnim należy domagać się zarządzenia, aby w ustalone dni, na przykład po święcie nawrócenia św. Pawła Apostoła, we wszystkich parafiach katolickich zarządzono najgorętsze modlitwy do Boga o jedność Kościoła i postęp katolickiego ekumenizmu.

Załącznik nr 5

Animadversiones scripto exhibitae circa schema de oecumenismo in genere

Vellem novum titulum et novam dispositionem schematis proponere.

Titulus: «De christianis seiunctis nec non de aliis credentibus et non credentibus hominibus».

Dispositio:

Caput I: «De libertate profitendi et propagandi religionem». Asserendum est, potestatem publicam non posse non so-

Uwagi pisemne przedstawione odnośnie do schematu o ekumenizmie w ogólności

Chciałbym przedłożyć nowy tytuł i nową dyspozycję schematu.

Tytuł: „O chrześcijanach odłączonych oraz o innych wierzących i niewierzących”.

Dyspozycja:

Rozdział I: „O wolności wyznawania i propagowania religii”. Można stwierdzić, że władza publiczna nie może narzucać nie

lum determinatae religionis professionem esd etiam doctrinae philosophicae susceptionem imponere, homines credentes habere ius ad docendum et educandum liberos in sua religione, ad condendas societates religiosas tum adultorum tum iuventutis, ad prelum religiosum, cinema, auditiones in radio et televisione etc.

Caput II: «De christianis seiunctis».

Punctum 1. «De oecumenismi catholici principiis».

Punctum 2. «De oecumenismi exercitio» (introducitur ut in pag. 15-18):

«De ecclesiarum orientalium peculiari consideratione»

«De ecclesiis et communicatibus in Occidente exortis».

Caput III: «De catholicorum habitudine ad Iudaeos et non christianos credentes». (Debeat describi relatio nominatim ad mahomedanos, buddhistas, confucianistas, brahmanistas, etc.).

Caput IV: «De fratribus non credentibus, baptizatis et non baptizatis». (Hic debeat ostendi caritas christiana erga eos, qui fidem abiecerunt, qui religionem ope specialium societatum vel etiam ope potestatis civilis opprimere conantur; specialis mentio debeat fieri de his, qui extra quamcumque religionem educati sunt et sine fide vivunt).

tylko wyznawania określonej religii, lecz także przyjmowania doktryny filozoficznej, a ludzie wierzący mają prawo do nauczania i wychowywania dzieci w swojej religii, do zakładania stowarzyszeń religijnych, tak dorosłych jak i młodzieży, do prasy religijnej, kina, audycji w radio i telewizji itd.

Rozdział II: „O chrześcijanach odłączonych”.

Punkt 1. „O zasadach katolickiego ekumenizmu”.

Punkt 2. „O praktykowaniu ekumenizmu” (wprowadzenie tak jak na s. 15-18):

„O szczególnym względzie na kościoły wschodnie”

„O kościołach i wspólnotach zrodzonych na zachodzie”.

Rozdział III: „O postępowaniu katolików wobec Żydów i niechrześcijan wierzących”. (Powinien być opisany stosunek oddzielnie wobec mahometan, buddystów, konfucjanistów, braministów, itd.).

Rozdział IV: „O braciach niewierzących, ochrzczonych i nieochrzczonych”. (Tu powinna być pokazana miłość chrześcijańska wobec tych, którzy odrzucili wiarę, którzy zamierzają uciskać religię poprzez specjalne stowarzyszenia, albo nawet przez władzę świecką, specjalną wzmiankę należy uczynić o tych, którzy poza jakąkolwiek religią zostali wychowani, i żyją bez wiary).

Załącznik nr 6

Animadversiones scripto exhibitae quoad cap. I schematis de episcopis ac de dioecesium regimine

In schemate decreti *de episcopis ac de dioecesium regimine* sequentes emendationes proponere audeo.

1. In cap. I, pag. 7 post n. 4 addatur norma: «Dicasteria Curiae Romanae obligata sunt in causis administrativis intra sex menses dare responsum cum rationibus si fieri potest tam in iure quam in facto. In causis iudicialibus serventur termini in lege praescripti».

Uwagi pisemne przedstawione do rozdziału I schematu o biskupach i zarządzie diecezjami

W schemacie dekretu *o biskupach i o zarządzie diecezjami* następujące poprawki ośmielam się zaproponować.

1. W rozdz. 1, s. 7 po numerze 4 niech będzie dodana norma: „Sądy Kurii Rzymskiej zobowiązane są w sprawach administracyjnych w ciągu sześciu miesięcy dać odpowiedź wraz z uzasadnieniem, jeśli to możliwe, tak co do prawa, jak i co do stanu faktycznego. W sprawach sądowych niech

będą zachowane terminy przepisane w prawie”.

Załącznik nr 7

Animadversiones scripto exhibitae quoad cap. II schematis de episcopis ac de dioecesium regimine

Pag. 9, n. 8, linn. 27-28, tollatur propositio: nulla tamen facta episcopo coadiuto facultate sibi quidpiam reservandi. Haec clausula opportunius possit addi in litteris nominationis.

In n. 9, pag. 10, post verbum «obsequium» addatur «canonicum» vel «disciplinare». Obsequium sicut res odiosa in iure debeat accuratius circumscribi.

In n. 14, pag. 11, loco verborum «magni momenti» ponatur: «quod episcopo interesse possit».

Uwagi pisemne przedstawione do rozdziału II schematu o biskupach i zarządzie diecezjami

S. 9, numer 8, linijki 27-28, niech będzie usunięta propozycja: jednak bez uczynienia dla biskupa koadiutora możliwości rezerwowania sobie czegokolwiek. Taka klauzula bardziej jest odpowiednia jako dodana w piśmie nominacyjnym.

W numerze 9, s. 10, po słowie „posłuszeństwo” niech będzie dodane „kanoniczne” lub „dyscyplinarne”. Posłuszeństwo jako rzecz budząca wrogość powinno być w prawie dokładniej opisane.

W numerze 14, s. 11, w miejsce słowa „o wielkiej wadze” należy dać: „co może mieć znaczenie dla biskupa”.

Załącznik nr 8

Animadversiones scripto exhibitae quoad cap. III schematis de episcopis ac de dioecesium regimine

In cap. III, pag. 14, n. 18, linn. 21-22, tollatur propositio «decimo saltem quoque anna ad normam iuris celebranda». Temporibus modernis immediata receptio legum universalium per iura dioecesana crescere videtur.

Tollatur significatio «episcopus titularis» et «mere titularis» sicut legimus in pag. 15 n. 19 paragrapho 2. «Titularis» est iste, qui habet proprium titulum i.e. beneficium, collatum ei a legitima potestate quasi in possessionem. Sufficere debeat nominatio «episcopus», ratione ordinationis, «episcopus auxiliaris vel coadiutor», ratione ordinationis et officii, et «episcopus ordinarius vel residentialis», ratione ordinationis et beneficii. Stricte loquendo iste ultimus est solummodo «titularis».

In pag. 16, n. 24, addatur littera e)

Uwagi pisemne przedstawione do rozdziału III schematu o biskupach i zarządzie diecezjami

W rozdz. III, s. 14, numer 18, linijki 21-22, niech będzie usunięta propozycja „najpóźniej w dziesiątym roku dla odbycia się według normy prawa”. Widoczne jest, że w dzisiejszych czasach wzrasta natychmiastowe przyjmowanie ustaw powszechnych przez prawa diecezjalne.

Niech będzie usunięte określenie „biskup tytularny” i „wyłącznie tytularny”, tak jak czytamy na s. 15 numer 19 paragraf 2. „Tytularnym” jest ten, który ma własny tytuł, to jest beneficjum, przyznane mu przez prawowitą władzę, tak jakby w posiadanie. Powinno wystarczyć określenie „biskup”, odnośnie do święceń, „biskup pomocniczy lub koadiutor”, odnośnie do święceń i urzędu, i „biskup zwyczajny lub rezydencjalny”, odnośnie do święceń i beneficjum. Ściśle mówiąc, tylko ten ostatni jest „tytularny”.

Na s. 16, numer 24, niech będzie doda-

«Quando res omnes dioeceses immediate tangit et hoc constet ex duabus saltem partibus suffragiorum secrete datorum».

na litera e) „Kiedy rzecz dotyczy bezpośrednio wszystkich diecezji, i składa się co najmniej z dwóch stron tajnie oddanych głosów”.

Załącznik nr 9

Animadversiones scripto exhibitae quoad cap. IV schematis de episcopis ac de dioecesium regimine

In cap. IV, pag. 20, n. 26, lin. 16, post verba «apostolatus quaestiones» adiciantur «non solum in regulari cura animarum sed etiam in cultura et scientia christiana colenda nec non in actione sociali et caritativa evolvenda».

Lin. 21, post substantivum «distantiam» addatur «nec non ad facilitate communicationis publicae».

Pag. 21, in n. 30, addatur norma: «Si hoc ad tempus fieri non potest, erigatur saltem in oppido aptiori ecclesia concathedralis, ubi episcopus saepius in anno maneat, maioribus festivitibus celebret et sacerdotibus et fidelibus suis auxilium praestet».

Uwagi pisemne przedstawione do rozdziału IV schematu o biskupach i zarządzie diecezjami

W rozdz. IV, s. 20, numer 26, linijka 16, po słowach „sprawy apostolatu” niech będą dodane słowa „nie tylko w zwykłej opiece nad duszami, lecz także w uprawianiu kultury i nauki chrześcijańskiej, oraz w rozwijaniu działalności społecznej i chrześcijańskiej”.

Linijka 21, po rzeczowniku „odległość” niech będzie dodane „oraz dla łatwości komunikacji publicznej”.

S. 21, w numer 30, niech będzie dodana norma: „Jeśli to nie może stać się na czas, niech przynajmniej będzie erygowany w bardziej odpowiednim mieście kościół konkatedralny, tak aby biskup częściej w roku mógł tam przebywać, znaczniejsze święta celebrował, i okazywał pomoc swoim kapłanom i wiernym”.

Załącznik nr 10

Animadversiones a Patribus scripto exhibitae ante Concilii initium [...] VI. Schema constitutionis de instrumentis communicationis socialis

De instrumentis communicationis socialis

In schemacie de instrumentis communicationis socialis nullam invenimus mentionem de valido apostolatus instrumento, quod magnum influxum exercet non solum in educationem puerorum et iuventutis sed etiam in totius societatis formationem spiritualem, id est de bibliothecis. Notum est omnibus, in nonnullis mundi regionibus organa Status in unoquoque fere vico collectiones librorum collocent, eos ad legendum unicuique fa-

Uwagi pisemne Ojców przedstawione przed rozpoczęciem Soboru [...] VI. Schemat konstytucji o środkach społecznej komunikacji

O środkach społecznej komunikacji

W schemacie o środkach komunikacji społecznej nie znajdujemy żadnej wzmianki o ważnym narzędziu apostolatu, które wywiera wielki wpływ nie tylko na kształcenie dzieci i młodzieży, lecz także na duchowe kształtowanie całego społeczeństwa, to jest o bibliotekach. Wiadome jest wszystkim, że w niektórych regionach świata organa państwa w każdej niemal wsi umieszczają zbiory książek, i oferują je do darmowego czytania każdej rodzinie, a

miliae per suos officiales gratis porrigant et postea in vicinum locum ad legendum per totam societatem transferant. Praeterea organizantur publica colloquia de perlectis libris, conventus puerorum ad enarrandas eis fabulas, expositiones novorum librorum, constituuntur mercedes pro optimis lectoribus etc.

In libris praenominatis invenit lector praeprimis opera sic dictae «litteraturae pulchrae», id est fabulas artisticè constructas et determinatam doctrinam illustrantes, opera poetica, dramatica et comoedias, commentarias de ultimis bellis, de actione in organizationibus secretis, de pugna pro novo ordine sociali et oeconomico introducendo, enarrationes historicas praesertim de vita infimarum classicum societatis etc. Persaepe eo modo divulgantur principia fidei et moralitati christianae contraria, hostiles invectivae in Ecclesiam catholicam et clerum, errores historici et his similia.

Ex nostra parte instrumentum hoc magnum educationis socialis per bibliothecas publicas non potest praetermitti. Concilium Oecumenicum habet mea humili opinione optimam occasionem decernendi, ut:

1) Conferentiae Episcoporum singulis in regionibus christianos scriptores et poetas ad opera vere artistica et sano spiritu catholico imbuta conficienda incitent et iuvent;

2) in unaquaque dioecesi speciale officium pro condendis bibliothecis paroecialibus, in quibus non solum libri ascetici et stricte religiosi argumenti sed etiam opera litteraturae pulchrae et documentalis inveniantur, constituatur; si enim hodie cinema catholica fundantur, multo facilius bibliothecae condi possunt;

3) Episcopi et ceteri animarum pastores non omittant parentes et iuvenes puerosque commonefacere de gravi obligatione catholicos libris legendi eorumque ope seipsum instituendi et educandi.

potem je do sąsiedniego miejsca do czytania przenoszą. Poza tym organizowane są publiczne rozmowy o przeczytanych książkach, zebrania dzieci dla opowiadania im bajek, wystawy nowych książek, ustanawiane są nagrody dla najlepszych czytelników itd.

Wśród wspomnianych wyżej książek znajduje czytelnik przede wszystkim dzieła tak zwanej „literatury pięknej”, to jest fabuły artystycznie skonstruowane i ilustrujące określoną doktrynę, dzieła poetyckie, dramatyczne i komedie, wspomnienia z ostatnich wojen, o tajnej działalności i o tajnych organizacjach, o walce o wprowadzenie nowego porządku społecznego i ekonomicznego, opowieści historyczne, zwłaszcza o życiu niższych klas społecznych itd. Bardzo często są w ten sposób szerzone zasady przeciwne wierze i moralności chrześcijańskiej, wrogie napaści przeciw Kościołowi katolickiemu i duchowieństwu, błędy historyczne i temu podobne.

Z naszej strony to wielkie narzędzie edukacji społecznej przez biblioteki publiczne nie może być pominięte. Sobór Ekumeniczny ma, moim skromnym zdaniem, najlepszą sposobność zdecydowania, aby:

1) Konferencje Biskupów w poszczególnych regionach zachęcały i wspierały chrześcijańskich pisarzy do tworzenia dzieł prawdziwie artystycznych i zdrowym duchem katolickim nasyconych;

2) w każdej diecezji został ustanowiony specjalny urząd dla zakładania bibliotek parafialnych, w których znalazłyby się nie tylko książki ascetyczne i o treści ściśle religijnej, lecz także dzieła literatury pięknej i dokumentalnej; jeśli bowiem dziś zakładane są kina katolickie, tym łatwiej założyć można biblioteki;

3) Biskupi i pozostali pasterze dusz niech nie omieszkają przypominać rodzicom, młodzieży i dzieciom o poważnym obowiązku czytania książek katolickich, i za ich pomocą kształcenia się i wychowywania.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

- Benedictus PP. XV, Constitutio apostolica Providentissima Mater Ecclesia (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 5-8.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984.
- Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593.
- Congregatio pro Doctrina Fidei, Responsa ad quaestiones de aliquibus sententiis ad doctrinam de Ecclesia pertinentibus (29.06.2007), AAS 99 (2007), s. 604-608; tekst polski w: „L'Osservatore Romano”, wydanie polskie 9 (296) 2007, s. 58.
- Diarium Romanae Curiae, AAS 55 (1963), s. 363-64.
- Ioannes PP. XXIII, Litterae apostolicae motu proprio datae Supremo Dei nutu Commissiones Concilio Vaticano Secundo apparando instituuntur (5.06.1960), AAS 52 (1960), s. 433-37; tekst polski w: „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 50 (1960), s. 642-46.
- Ioannes PP. XXIII, Litterae encyclicae de veritate, unitate et pace caritatis afflatu provehendis Ad Petri Cathedram (25.06.1959), AAS 51 (1959), s. 497-531; tekst polski w: „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 50 (1960), nr 1, s. 4-21.
- Paulus PP. VI, Allocutio ad E. mos Patres Cardinales et ad Consultores Pontificii Consilii Codici Iuris Canonici recognoscendo (20.11.1965), AAS 57 (1965), s. 985-89.
- Paulus PP. VI, Allocutio disciplinarum Iuris Canonici cultoribus, qui interfuerunt Coetui ex omnibus Nationibus Romae habito (28.05.1968), AAS 60 (1969), s. 337-42.
- Paulus PP. VI, Litterae apostolicae motu proprio datae decernitur ut praescripta quaedam Constitutionis de Sacra Liturgia a Concilio Oecumenico Vaticano II probate vigere incipient Sacram Liturgiam (25.01.1964), AAS 56 (1964), s. 139-44; tekst polski w: Posoborowe prawodawstwo kościelne, z. 2: (za okres: styczeń 1963 – czerwiec 1967 r.), zebr. i przetł. E. Sztafrowski, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1969, s. 159-68, nr 805-828.
- Paulus PP. VI, Litterae encyclicae quibus viis Catholicam Ecclesiam in presenti munus suum exsequi oporteat Ecclesiam suam (6.08.1964), AAS 56 (1964), s. 609-59; tekst polski w: Jan XXIII, Paweł VI, Jan Paweł II, Encykliki, tekst łacińsko-polski, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1981, s. 158-225.
- Pius PP. XII, Allocutio Iis qui interfuerunt Conventi quinto nationali Italico Unionis Iureconsultorum catholicorum (6.12.1953), AAS 45 (1953), s. 794-802.
- Pius PP. XII, Allocutio Oriundis e Picena Provincia, Romae degentibus (23.03.1958), AAS 50 (1958), s. 216-20.
- Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, Principia quae Codicis Iuris Canonici recognitionem dirigant, „Communicationes” 2 (1969), s. 77-85; tekst polski w: Posoborowe prawodawstwo kościelne (dokumenty prawno-li-

- turgiczne), zebr. i przetł. E. Szafrowski, t. III, z. 3, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1971, s. 5-27, nr 5919-5958.
- Pontificio Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, Schema Legis Ecclesiae Fundamentalibus (24.05.1969), w: Pontificio Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, Schema Legis Ecclesiae Fundamentalibus cum relatione (sub secreto), Typis Polyglottis Vaticanis 1969, s. 5-53; tekst polski w: Ustrój hierarchiczny Kościoła. Wybór źródeł, red. i oprac. W. Kacprzyk, M. Sitarz, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006, s. 867-95.
- Sacra Congregatio Consistorialis, Provisio ecclesiarum (26.10.1960), AAS 53 (1961), s. 368-69.
- Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Constitutio dogmatica de Ecclesia Lumen gentium (21.11.1964), AAS 57 (1965), s. 5-67; tekst polski w: Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje, tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum, Poznań 2002, s. 104-66.
- Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis Gaudium et spes (7.12.1965), AAS 58 (1966), s. 1025-115; tekst polski w: Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje, tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.
- Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Decretum de accommodata renovatione vitae religiosae Perfectae Caritatis (28.10.1965), AAS 58 (1966), s. 702-12; tekst polski w: Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje, tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum, Poznań 2002, s. 264-75.
- Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Decretum de apostolatu laicorum Apostolicam actuositatem (18.11.1965), AAS 58 (1966), s. 837-64; tekst polski w: Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje, tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum, Poznań 2002, s. 377-401.
- Segreteria di Stato, Nomine, w: Diarium Romanae Curiae, AAS 55 (1963), s. 1056-64.
- Segreteria di Stato, Nomine, w: Diarium Romanae Curiae, AAS 56 (1964), s. 472-74.

Literatura

- Bar, Joachim Roman. 1967. „Praca nad rewizją Kodeksu prawa kanonicznego.” *Collectanea Theologica* 37, nr 3:178.
- Białobrzęski, Tomasz. 2015. „Prace Papieskiej Komisji ds. Rewizji KPK nad projektem ustanowienia trybunałów administracyjnych.” W *Procesy i procedury: nowe wyzwania. Materiały z Konferencji Naukowej zorganizowanej na Wydziale Prawa Kanonicznego w dniu 22 października 2015 r.*, red. Grzegorz Leszczyński, 111-28. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Bista, Stanisław. 1970. „Z prac nad rewizją Kodeksu Prawa Kanonicznego.” *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 3:287-301.
- Caprile, Giovanni. 1968. „Entstehungsgeschichte und Inhalt der vorbereiteten Schemata. Die Vorbereitungsorgane des Konzils und ihre Arbeit.” *Lexikon für Theologie und Kirche* 3:665-726.
- Kalendarium wystąpień polskich Ojców soborowych oraz wykaz złożonych przez nich animadversiones. 2013. W *Stefan Kardynał Wyszyński Prymas Polski Oj-*

- ciec Soboru Watykańskiego II 1962-1965. Wybór dokumentów*, oprac. Stanisław Wilk, i Anna Wójcik, 378-80. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Kończak, Adam. 1999. „Walenty Wójcik – biskup i profesor.” W *Studia Sandomierskie. Filozofia – Teologia – Historia*, red. Józef Krasiński, t. 6 (1990-1996), 357-78. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne.
- Krukowski, Józef. 2013. *Kościelne prawo publiczne. Prawo konkordatowe*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Pawluk, Tadeusz. 2002. *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*. T. 1, *Zagadnienia wstępne i normy ogólne*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo. 1970. *Acta Conventus Internationalis Canonistarum, Romae diebus 20-25 maii 1968 celebrati*. Vaticanus: Typis Polyglottis Vaticanis.
- Prusak, Feliks, i Miroslaw Sitarz. 2000. *Propedeutyka prawa. Zagadnienia podstawowe*. Warszawa: WSHiP im. Ryszarda Łazarskiego w Warszawie.
- Przybyła, Alfons. 1968. „Prawo kanoniczne w świetle obrad Synodu Biskupów.” *Ateneum Kapłańskie* 71:159-72.
- Raina, Peter. 2005. *Kardynał Wyszyński*. T. 4, *Czasy Prymasowskie 1962-1963*. Warszawa: Wydawnictwo von borowiecky.
- Rymarz, Władysław. 1967. „Odnowa Kodeksu prawa kanonicznego w świetle wypowiedzi kanonistów.” *Prawo Kanoniczne* 10, nr 1-2:33-58.
- Salviani, Sancti. 1865. “De gubernatione Dei, lib. II.” In *Patrologiae cursus completus. Series latina*. T. 53, edited by Jacques P. Migne, 47-79, nr 28-29. Paris. Tekst polski w: Sylwian z Marsylii. 2010. *Dzieła wszystkie*. Red. Tadeusz Kolesowski, Tłumaczyła Paulina Jakubowska. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Sitarz, Miroslaw. 2008. *Kompetencje organów kolegialnych w Kościele partykularnym w sprawowaniu władzy wykonawczej według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Sitarz, Miroslaw. 2011. „Zasada legalności w sprawowaniu władzy administracyjnej w Kościele.” W *Organizacja i funkcjonowanie administracji w Kościele*, red. Józef Krukowski, Wiesław Kraiński, i Miroslaw Sitarz, 65-86. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Sitarz, Miroslaw. 2015a. „Podstawowe zasady w sprawowaniu władzy ustawodawczej biskupa diecezjalnego.” W *II Polski Synod Plenarny a synody diecezjalne*, red. Józef Krukowski, Miroslaw Sitarz, i Andrzej Pastwa, 93-117. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Sitarz, Miroslaw. 2015b. “The Second Vatican Council and the post-conciliar reform of canon law in the publications of bishop Walenty Wójcik.” *Teka Komisji Prawniczej. Oddział PAN w Lublinie* 8:107-17.
- Sitarz, Miroslaw. 2015c. „Zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych.” W *Katolickie zasady relacji państwo-Kościół a prawo polskie*, red. Józef Krukowski, Miroslaw Sitarz, i Henryk Stawniak, 115-34. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Sobczyk, Paweł. 2004. „Katolicka koncepcja państwa wyznaniowego.” W *Państwo wyznaniowe. Doktryna, prawo i praktyka*, red. Jarosław Szymanek, 106-21. Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA.

- Stanaszek, Bogdan. 2004. *Usunąć biskupa! Władze PRL wobec ordynariusza diecezji sandomierskiej Jana Kantego Lorka*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne.
- Subera, Ignacy. 1977. *Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*. Wyd. 2. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Sztafrowski, Edward. 1976. *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej. Podręcznik dla duchowieństwa*. T. 1. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Sztafrowski, Edward. 1985. *Podręcznik prawa kanonicznego*. T. 1. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Szumił, Halina I. 1999. „Bibliografia podmiotowa i przedmiotowa biskupa profesora Walentego Wójcika (1914-1990).” W *Studia Sandomierskie. Filozofia – Teologia – Historia*, red. Józef Krasiński, t. 6 (1990-1996), 379-405. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne.
- Warso, Albert. 2002. „Represje paszportowe wobec biskupa Piotra Gołębiowskiego.” *Studia Sandomierskie. Filozofia – Teologia – Historia* 9:485-98.
- Warso, Albert. 2014. „Biskup sandomierski i jego biskupi pomocniczy w dobie Soboru Watykańskiego II.” W *Studia soborowe. Historia i recepcja Vaticanum II*, red. Michał Białkowski, 181-228. Toruń: Group Media.
- Wojtyła, Karol. 1971. „Udział biskupów polskich w Soborze Watykańskim II.” *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 61, nr 5:40-46.
- Wojtyła, Karol. 2002. „Wstęp ogólny.” W *Sobór Watykański II, Konstytucje, dekrety, deklaracje, tekst polski, nowe tłumaczenie*, 9-22. Poznań: Pallottinum.
- Zieliński, Zygmunt. 2014. „Watykański Sobór II.” W *Encyklopedia Katolicka*, t. 20, red. Edward Ggilewicz, 280-90. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Pisemne uwagi bp. prof. Walentego Wójcika do schematów dokumentów Soboru Watykańskiego II

- Animadversiones a Patribus scripto exhibitae ante Concilii initium [Animadversiones respiciunt schemata, quae ad Patres missa sunt die 13 mensis iulii 1962, nempe I. Schema constitutionis dogmaticae de fontibus revelationis; II. Schema constitutionis dogmaticae de deposito fidei puro custodiendo; III. Schema constitutionis dogmaticae de ordine morali christiano; IV. Schema constitutionis dogmaticae de castitate, matrimonio, familia, virginitate; V. Schema constitutionis de sacra liturgia; VI. Schema constitutionis de instrumentis communicationis socialis; VII. Schema decreti de Ecclesiae unitate], 173, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II. Appendix, Typis Polyglottis Vaticanis* 1983, s. 338-39.
- Animadversiones scripto exhibitae circa schema de oecumenismo in genere, 37, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II, vol. II, periodus secunda, pars V: Congregationes Generales LXV-LXXIII, Typis Polyglottis Vaticanis* 1973, s. 829.
- Animadversiones scripto exhibitae quoad cap. I schematis de episcopis ac de dioecesium regimine, 31, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II, vol. II, periodus secunda, pars IV: Congregationes Generales LIX-LXIV, Typis Polyglottis Vaticanis* 1972, s. 697.

- Animadversiones scripto exhibitae quoad cap. I schematis de Oecumenismo, 32, w: Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II, vol. II, periodus secunda, pars VI: Congregationes Generales LXXIV-LXXIX. Sessio publica III, Typis Polyglottis Vaticanis 1973, s. 140-41.
- Animadversiones scripto exhibitae quoad cap. II schematis de episcopis ac de dioecesium regimine, 62, w: Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II, vol. II, periodus secunda, pars V: Congregationes Generales LXV-LXXIII, Typis Polyglottis Vaticanis 1973, s. 169.
- Animadversiones scripto exhibitae quoad cap. III schematis de episcopis ac de dioecesium regimine, 59, w: Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II, vol. II, periodus secunda, pars V: Congregationes Generales LXV-LXXIII, Typis Polyglottis Vaticanis 1973, s. 346.
- Animadversiones scripto exhibitae quoad cap. IV schematis de episcopis ac de dioecesium regimine, 33, w: Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II, vol. II, periodus secunda, pars V: Congregationes Generales LXV-LXXIII, Typis Polyglottis Vaticanis 1973, s. 389.
- Animadversiones scripto exhibitae quoad capp. V-VIII schematis de s. Liturgia, 78, w: Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II, vol. I, periodus prima, pars II: Congregationes Generales X-XVIII, Typis Polyglottis Vaticanis 1970, s. 764-65.
- Animadversiones scripto exhibitae quoad schema de De Ecclesia, 81, w: Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II, vol. I, periodus prima, pars IV: Congregationes Generales XXX-XXXVI, Typis Polyglottis Vaticanis 1971, s. 596-97.
- Animadversiones scripto exhibitae quoad schema de fontibus revelationis, 55, w: Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II, vol. I, periodus prima, pars III: Congregationes Generales XIX-XXX, Typis Polyglottis Vaticanis 1971, s. 368.

Publikacje bp. prof. Walentego Wójcika wykorzystane w artykule

- Wójcik, Walenty. 1962. „Zagadnienia organizacyjne i proceduralne podczas I sesji Soboru Watykańskiego II.” *Prawo Kanoniczne* 5, nr 3-4:47-81.
- Wójcik, Walenty. 1964. „Ulepszenia organizacji i procedury podczas II sesji Soboru Watykańskiego II.” *Prawo Kanoniczne* 7, nr 1-2:355-72.
- Wójcik, Walenty. 1965. „Problemy organizacji i procedury podczas III sesji Soboru Watykańskiego II.” *Prawo Kanoniczne* 8, nr 2:129-50.
- Wójcik, Walenty. 1966. „Rozwój organizacji i procedury podczas IV sesji Soboru Watykańskiego II.” *Prawo Kanoniczne* 9, nr 3-4:309-37.
- Wójcik, Walenty. 1969. „Prace nad nowym kodeksem prawa kanonicznego.” *Zeszyty Naukowe KUL* 12, nr 2:43-54.
- Wójcik, Walenty. 1970a. „Formy zespołowego apostołstwa świeckich w świetle dekretu „Apostolicam actuositatem”.” *Prawo Kanoniczne* 13, nr 1-2:181-202.
- Wójcik, Walenty. 1970b. „Międzynarodowy Kongres Prawa Kanonicznego w Rzymie.” *Zeszyty Naukowe KUL* 13, nr 2:63-66.
- Wójcik, Walenty. 1972a. „Postęp prac nad rewizją Kodeksu Prawa Kanonicznego.” *Prawo Kanoniczne* 15, nr 1-2:277-96.

- Wójcik, Walenty. 1972b. „Reforma prawa kanonicznego.” W *W nurcie zagadnień posoborowych*. T. 5, *Jan XXIII i jego dzieło*, red. Bohdan Bejze, Bogdan Dziwosz, i Władysław Ziólek, 321-44. Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek.
- Wójcik, Walenty. 1974. „Stosunki Kościoła – Państwo w dokumentach Vaticanum II.” *Słowo Powszechne* 27, nr 259:5.
- Wójcik, Walenty. 1975. „Wytyczne w układaniu stosunków Kościoła-Państwo według Vaticanum II.” *Duszpasterz Polski Zagranicą* 26, nr 1:39-48.
- Wójcik, Walenty. 1976. „Okres koordynacji w pracach nad rewizją kodeksu prawa kanonicznego.” *Zeszyty Naukowe KUL* 19, nr 1:59-62.
- Wójcik, Walenty. 1977. „Prace nad prawem patrymonialnym Kościoła.” *Prawo Kanoniczne* 20, nr 1-2:213-29.
- Wójcik, Walenty. 1981a. „Dyskusja nad stosunkiem zreformowanego prawa o patrymonium Kościoła do praw cywilnych.” *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 28, z. 5:27-41.
- Wójcik, Walenty. 1981b. „Z zagadnień kościelnego prawa patrymonialnego.” *Kościół i Prawo* 1:243-50.
- Wójcik, Walenty. 1982. „Rola konferencji biskupów w relacji do państwa.” *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 29, z. 5:13-29.
- Wójcik, Walenty. 1984a. „Dobra doczesne Kościoła.” *Ateneum Kapłańskie* 76:256-66.
- Wójcik, Walenty. 1984b. „Rola polityczna Kościoła.” *Prawo Kanoniczne* 27, nr 3-4:249-65.
- Wójcik, Walenty. 1985. „Autonomia Kościoła w państwie. Sobory oraz synody plenarne i prowincjalne.” *Kościół i Prawo* 4:101-36.
- Wójcik, Walenty. 1987. „Księga V. Dobra doczesne Kościoła.” W Walenty Wójcik, Józef Krukowski, Florian Lempa, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.* T. 4: *Księga V. Dobra doczesne Kościoła. Księga VI. Sankcje w Kościele*, 9-109. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Wójcik, Walenty. 1992. „Podmioty prawa własności mienia kościelnego w prawie kanonicznym i w prawach cywilnych na ziemiach polskich.” *Kościół i Prawo* 10:127-84.

Wkład biskupa Walentego Wójcika na rzecz Soboru Watykańskiego II i reformy prawa kanonicznego

Streszczenie

Autor w artykule analizuje publikacje bp. Walentego Wójcika dotyczące Soboru Watykańskiego II i posoborowej reformy prawa kanonicznego. Biskup Profesor Wójcik napisał cykl artykułów na temat ulepszenia procedury przeprowadzania soborów powszechnych w kontekście *Vaticanum II*. W publikacjach dotyczących reformy prawa kanonicznego opisywał przede wszystkim sposób powstawania poszczególnych gremiów zajmujących się kodeksem oraz efekty ich prac. Fundamentalne znaczenie dla oceny działalności W. Wójcika miały dwa fakty: był on uczestnikiem Soboru Watykańskiego II i konsultorem Komisji ds. Rewizji Prawa Kanonicznego.

Słowa kluczowe: porządek prawny w Kościele, naoczny świadek Soboru, rewizja Kodeksu Prawa Kanonicznego, *lex fundamentalis*

**The Contribution of Bishop Walenty Wójcik to the Second Vatican Council
and the Reform of Canon Law**

S u m m a r y

The Author in the article analyses the publications of Bishop's Walenty Wójcik on the Second Vatican Council and on the post-council reform of canon law. Bishop Professor Wójcik wrote a series of articles on an improved formula of councils in the context of *Vaticanum II*. In the publications on the post-council reform of canon law first of all described the creation of particular bodies to deal with the Code and the results of their work. The fundamental importance for any appraisal of W. Wójcik's work should be recalled: he was a participant of the Second Vatican Council and a consultor of the Commission for the Revision of the Canon Law.

Key words: legal order in the Church, eye-witness of the Council, revision of the Code of Canon Law, *lex fundamentalis*

Information about Author: REV. MIROSLAW SITARZ, J.C.D., Professor – Head of the Department of Public and Constitutional Church Law, Institute of Canon Law, Faculty of Law, Canon Law and Administration at the John Paul II Catholic University of Lublin; Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: mpsitarz@kul.lublin.pl